

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
_____ Вишневецька С. В.
«__» _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правознавство»

Тема: «Правове забезпечення економічної безпеки в системі розвитку підприємництва в Україні»

Виконавець: Куц Павло Романович

Керівник: к.ю.н., доцент кафедри господарського, повітряного та космічного права
Козирева Валентина Петрівна

Київ–2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет
Кафедра цивільного права і процесу
Освітньо-професійної програми «Правознавство»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
С. В. Вишневецька
« ____ » _____ 2020 р.

ЗАВДАННЯ на виконання дипломної роботи Куц Павла Романовича

1. Тема роботи «Правове забезпечення економічної безпеки в системі розвитку підприємництва в Україні» затверджена наказом ректора від 24 вересня 2020 р. № 1771/ст.

2. Термін виконання роботи: з 05 жовтня 2020 р. по 13 грудня 2020 р. та з 21 грудня по 27 грудня 2020 року.

3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти.

Монографії з економічної безпеки підприємництва, Конституція України, Закони України, підзаконні нормативні акти

4. Зміст пояснювальної записки:

1. Економічна безпека підприємства: поняття та зміст.

2. Механізм державного регулювання системи забезпечення економічної безпеки підприємництва.

3. Кодифіковані нормативні акти в системі забезпечення економічної безпеки підприємництва.

4. Галузеве законодавство в сфері забезпечення економічної безпеки підприємництва.

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему дипломної роботи	до 01.10.2020	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 05.10.2020	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 26.10.2020	виконано

4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 30.10.2020	виконано	6. Ко нсу льт ант и з окр ем их роз діл ів
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 11.11.2020	виконано	
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 20.11.2020	виконано	
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 29.11.2020	виконано	
8	Отримати відгук керівника та рецензію	до 05.12.2020	виконано	
9	Підготувати доповідь на захист	до 10.12.2020	виконано	
	Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
			Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались				

7. Дата видачі завдання: 05.10.2020 р.

Керівник дипломної роботи ____к.ю.н., доцент кафедри господарського, повітряного та космічного права _____Козирева Валентина Петрівна
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____ Куц Павло Романович
(підпис)

ЗМІСТ.....	5
Список умовних скорочень.....	6
ВСТУП.....	7
Розділ 1.Теоретико-правові засади економічної безпеки підприємництва.....	10
1.1. Економічна безпека підприємства: поняття та зміст.....	10
1.2. Механізм державного регулювання системи забезпечення економічної безпеки підприємництва	27
Висновки до Розділу 1.....	44
Розділ 2. Нормативно-правове регулювання економічної безпеки підприємництва.....	46
2.1. Кодифіковані нормативні акти в системі забезпечення економічної безпеки підприємництва.....	46
2.2. Галузеве законодавство в сфері забезпечення економічної безпеки підприємництва.....	63
Висновки до Розділу 2.....	69
Розділ 3. Стратегічні цілі в системі підприємництва України.....	71
3.1. Стратегія розвитку малого та середнього підприємництва – ядро економічної безпеки.....	71
3.2. Моделювання системи економічної безпеки підприємництва.....	82
Висновки до Розділу 3.....	88
Висновки.....	90
Список нормативних та літературних джерел.....	92

ДОДАТКИ

Перелік умовних позначень, скорочень

ГП України - Господарський кодекс України
ЦК України - Цивільний Кодекс України
КУзПБ – Кодекс України з процедур банкрутства
КЦЗ України - Кодекс Цивільного захисту України
ККУ України - Кримінальний кодекс України
ПК України - Податковий кодекс України
КУпАП - Кодекс України про адміністративні правопорушення
КЗпПП України - Кодекс законів про працю України
ЕБ – економічна безпека
МСП – малі та середні підприємства
ПДВ – податок на додану вартість
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
АМБ – Акт про малий бізнес

Вступ

Актуальність теми. У процесі трансформації економіки України принципових змін зазнало і внутрішнє середовище підприємств. Відносини власності, функції планування і прогнозування, мотивація працівників тощо вимагають економічно безпечних засад управління підприємством, які на більшості підприємств змінюються повільно, не у відповідності до сучасних вимог.

Поєднання зовнішніх і внутрішніх чинників негативного впливу на підприємства зумовлює недостатність у забезпеченні економічної безпеки підприємництва, що впливає на економічні результати їх діяльності: збитковість, низький рівень рентабельності, неконкурентоспроможність, високу дебіторську і кредиторську заборгованість. Зазначені та інші негативні явища суттєво впливають на загальний стан економічної безпеки діяльності і розвитку вітчизняних підприємств. Сьогодні ж в українській економіці увагу сконцентровано переважно на боротьбі з корупцією та дерегуляції. Є переконання, що вирішення цих проблем дозволить Україні перейти на якісно новий рівень розвитку. Необхідно серйозніше подбати стосовно створення умов для суттєвого підвищення конкурентоспроможності підприємств, а відтак і економіки. Головним чинником тут має стати удосконалення систем управління як підприємств так і державних інституцій в цілому на засадах сучасної європейської інтеграції.

Проблеми правового забезпечення економічної безпеки підприємництва досліджувалися у роботах багатьох вітчизняних дослідників, в тому числі: О. Ареф'євої, І. Антонової, І. Бланка, О. Бригінець, З. Варналія, Ф. Євдокимова, Я. Жаліло, В. Забродського, Н. Зачосової, М. Коваленко, О. Кириченко, С. Лекаря, Н. Лоханової, І. Нагорної, В. Ортинського, О. Паламарчука, А. Пешкова., В. Пономарьова, Ю. Сафонова, В. Сергієнко, Н. Шмиголя та інших.

О. Бригінець запропонувала нову парадигму правового забезпечення фінансової безпеки держави, а саме: бюджетної, податкової, боргової, банківської, інвестиційної та валютної безпеки держави. Т. Васильців у своїх

дослідженнях акцентує увагу на проблемі співвідношення економічної безпеки суб'єктів господарювання із засобами державного регулювання у сфері її забезпечення. В. Ортинський розглядає нормативно-правове регулювання у сфері економічної безпеки, що визначається сукупністю об'єктивно зумовлених суспільних відносин, спрямованих на забезпечення захисту від загроз національній економіці, Н.Зачасова вказує, що вирішальним фактором є юридична безпека, яка в науковій площині визнається однією з важливих функціональних складових системи економічної безпеки бізнес-структур, А. Пешкова., В. Сергієнко досліджували загрози господарській діяльності та запропонували систему заходів щодо протидії їм.

Однак в сучасній вітчизняній літературі недостатньо висвітлені проблеми економічної безпеки підприємництва в цілому як юридичних осіб, так і фізичних осіб підприємців, заснованих на моделюванні їх безпечної діяльності.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є вирішення теоретико-правових проблем забезпечення економічної безпеки підприємництва шляхом формування національної системи економічної безпеки, а також вдосконалення моделювання системи у галузі безпекології підприємництва як одного із секторів національної економіки.

Для реалізації вищевказаної мети було поставлено і вирішено такі взаємопов'язані **завдання**:

- дослідити сутність категорії «економічна безпека підприємництва»;
- розкрити механізм державного регулювання системи забезпечення економічної безпеки підприємництва;
- виокремити та дослідити кодифіковані нормативні акти в системі забезпечення економічної безпеки підприємництва;
- дати характеристику галузевого законодавства в сфері забезпечення економічної безпеки підприємництва;
- обґрунтувати стратегію розвитку малого та середнього підприємництва в системі економічної безпеки;
- розкрити моделювання системи економічної безпеки підприємництва.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері правового забезпечення економічної безпеки в системі підприємництва України.

Предметом дослідження є правове забезпечення економічної безпеки в системі підприємництва України.

Методи дослідження використані з урахуванням мети та завдань дослідження, об'єкта і предмета. У ході дипломного дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи юридичної та економічної науки.

В основу дипломної роботи покладено комплекс загальнонаукових і спеціальних методологічних принципів пізнання економіко-правових явищ. Діалектичний метод, який обґрунтовує взаємозв'язок і взаємообумовленість економіко-правових процесів. Методологічними засадами дослідження стали також такі наукові методи, як: спеціально-юридичний (формально-догматичний), системно-структурний, структурно-функціонального аналізу, логічний.

Апробація отриманих результатів. Результати дослідження правового забезпечення економічної безпеки в системі підприємництва України викладено у тезах доповідей: Всеукраїнської науково-практичної конференції Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» «Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку» 10 грудня 2020 р. на тему: «Правове забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні»; X Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства» 28 лютого 2021р. на тему: «Поняття економічної безпеки в системі підприємництва в Україні» .

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу трьох розділів, списку використаних джерел та додатків.

Обсяг дипломної роботи складає 101 сторінку

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Економічна безпека підприємства: поняття та зміст

Питанням забезпечення економічної безпеки приділяється багато уваги оскільки держава не може забезпечити стале законодавство, умови для розвитку та кредитування на вигідних умовах для суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Білоусов Є.М. зазначив: «Недоліком існуючої нормативно-правової бази є відсутність належної уваги з боку законодавця щодо забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання на всіх рівнях ієрархії управління економікою, що втілюється в практичній відсутності відповідних конструкцій правових норм. Саме тому, на нашу думку, основним завданням законодавця на даний час є створення дієвої та ефективної системи правового забезпечення економічної безпеки господарюючого суб'єкта, а завданням вітчизняних науковців – надання пропозиції щодо інструментарію, який став би основою для формування такої системи» [1, С.11].

Конкурентні відносини нерідко пов'язані з великими ризиками, небезпеками і загрозами. Тому в літературі досить часто зустрічається поняття «конкурентний потенціал». Так Драч О.І. пропонує уточнити це поняття: «З урахуванням переваг і недоліків розглянутих підходів до визначення поняття «конкурентний потенціал» ми пропонуємо уточнене його трактування, згідно з яким конкурентний потенціал підприємства визначається наявністю у нього сукупності конкурентних переваг і ступеня їх реалізації в поточній і перспективній діяльності на ринку. Конкурентний потенціал галузі – це структурний елемент конкурентних відносин, сукупність ресурсів і конкурентних переваг галузі, що забезпечують її ефективний розвиток, і ступінь їх реалізації в поточній і майбутній діяльності, тобто конкурентний потенціал галузі є складним багатограним поняттям, що поєднує в собі можливості і ресурси, якими володіють суб'єкти економіки. Тому оцінювати конкурентний потенціал треба з урахуванням усіх видів конкурентних переваг.

Якщо співвіднести поняття «конкурентний потенціал» і «виробничий потенціал», то перший є ширшою і складнішою категорією, ніж виробничий потенціал, що є сукупністю ресурсів, які в процесі виробництва набувають форми чинників виробництва. Конкурентний потенціал включає не лише внутрішні конкурентні переваги, що виникають внаслідок сильних сторін галузі, але і зовнішні конкурентні переваги, обумовлені ринковим середовищем. Вважаємо, що в новому інституціональному середовищі конкурентний потенціал необхідно розглядати як сукупність конкурентних переваг, які відображають реалізацію економічних, соціальних та інших умов господарської діяльності і реалізації виробничого потенціалу. Конкурентна перевага є активами підприємства, характеристиками товару або марки, а також специфічними формами організації бізнесу, які забезпечують підприємству певну перевагу над конкурентами. Воно завжди є відносним в порівнянні з підприємством, що займає найкращу позицію на ринку» [2].

Тому ми вважаємо, що конкурентоспроможність досить впливає на економічну безпеку підприємництва. І слід сказати, що держава не забороняє підприємцям займати монопольне становище на ринку.

Деякі науковці зазначають про те, що «основоположним процесом в економічній безпекології є системотворення – використання системної методології у поясненні закономірностей забезпечення економічної безпеки держави, регіону або підприємства» [3, с. 9], а інші науковці зосереджують свою увагу на тому що, загальним завданням підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання і є його економічна безпека [4].

Я. Жаліло вказує: «початок періоду економічного зростання засвідчив формування в Україні економічних механізмів, які стимулюють здійснення суб'єктами господарювання стратегій збільшення обсягів виробництва та господарських оборотів, підвищення конкурентоспроможності, освоєння нових ринків збуту» [5, с.123].

Говорячи про конкуреноспроможність можна зазначити, на нашу думку, що при ефективному управлінні та використанні правових титулів вони захищають майно підприємства від негативних впливів зовнішнього і внутрішнього середовища та мають можливість швидкого реагування на загрози як внутрішні так і зовнішні.

Науковці у своєму навчальному посібнику говорять: «Поняття «безпека підприємства» є досить широким і багатогранним. В найвужчому розумінні і його можна представити як відсутність різного роду небезпек і загроз або наявність можливостей по їх попередженню, захисту інтересів, недопущення збитків більше критичної межі» [6].

Крім того, економічна безпека підприємств – це упередженість щодо неспроможності на підставі бізнес-планів, бізнес-проектів та інших економічних прогнозів.

Тому нашим завданням є дослідження та характеристика понять «безпека» та «економічна безпека».

«Безпека – це такий стан суб'єкта, при якому вірогідність зміни притаманних цьому суб'єкту якостей і параметрів його зовнішнього середовища невелика, менша за певний інтервал» [7, с. 12].

Але головним, на нашу думку, в економічній безпеці є національна економіка, яка прямо впливає на розвиток підприємництва в державі.

Український вчений Штаєр О.М. визначив економічну безпеку так: «Комплексний аналіз розглянутих підходів до визначення економічної безпеки підприємства і економічної безпеки банку дає можливість визначити економічну безпеку банку як стан, за якого при найбільш ефективному використанні матеріальних, інтелектуальних та фінансових ресурсів реалізуються його основні інтереси, забезпечується стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний розвиток, гарантується захист виробничого та кадрового потенціалу від усіх видів загроз та дестабілізуючих факторів, а також здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації, що забезпечить

конкурентну перевагу на ринку банківських послуг, зумовлену відповідністю потенціалу і організаційної структури банку його стратегічним цілям і завданням. Наведене визначення поняття економічної безпеки банку передбачає використання ресурсів банку, які є досить різноманітними і мають дуалістичний зміст, тобто можуть використовуватись для безпосередньої роботи банку, а також для забезпечення його безпеки» [8, С. 265].

Отже, банк, на нашу думку, як невід'ємна частина участі у складі підприємництва повинен забезпечувати конкурентоспроможність на українських ринках.

Історичні аспекти виникнення поняття «економічна безпека» досліджені вітчизняними дослідниками З. Варналієм, Д. Буркальцевою та О. Саєнко [15, с. 17].

Скорук О. В. навів приклади економічної безпеки держави: «Стійкість та стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, під якими розуміємо міцність і надійність зв'язків між усіма елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування та знешкодження дестабілізуючих загрозофакторів; – економічна незалежність, що характеризує насамперед можливість для будь-якого суб'єкта економічної безпеки самостійно приймати і реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення для розвитку, можливість використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення стабільності та розвитку; – самовідтворення та саморозвиток. Ця характеристика передбачає створення необхідних умов для ведення ефективної економічної політики та розширеного самовідтворення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені; – національні інтереси. Ця характеристика визначає спроможність національної економіки захищати національні економічні інтереси» [10, с. 40].

А наприклад Бойко В.В. за результатами проведеного дослідження констатував: «Становлення у сучасному розумінні поняття “економічна безпека держави” відбувалося під впливом конкретних історичних періодів та етапів

розвитку світової економіки. Комплексний характер економічної безпеки держави зумовлює наявність різних наукових підходів до тлумачення сутності цього поняття. Водночас, слід відзначити, що розглядати економічну безпеку держави виключно в межах параметрів одного з виділених наукових підходів є помилковим, адже ця категорія є багатофункціональною. Таку ж думку розділяють і вчені, наукові погляди яких були опрацьовані. Тому при визначенні сутності економічної безпеки держави доцільним є дотримання міждисциплінарного підходу, що передбачає синтез функціонально-критеріальних ознак безпеки. З огляду на це, під економічною безпекою слід розуміти ресурсно-функціональну та інституційну спроможність держави своєчасно протистояти загрозам в умовах постійних змін економічного середовища, забезпечувати захист національних інтересів, провадити незалежну політику у внутрішній та зовнішній сферах, формувати передумови для задоволення базових потреб людини, підвищувати добробут життя населення та забезпечувати підтримку процесів розширеного відтворення на засадах раціонального природокористування та ефективного господарювання. Такий міждисциплінарний підхід полегшить не лише процес ідентифікації чітких стратегічних пріоритетів та завдань економічної безпеки держави, але й дозволить сформуванню ресурсну основу для побудови ефективної системи її забезпечення» [11, С. 165].

В економічній та юридичній літературі зустрічаються різні судження до визначення поняття «економічна безпека». Так Буркальцева Д.Д. вказує: «Невід'ємним системоутворювальним елементом інституціонального гарантування економічної безпеки України є економічна безпека підприємництва як сектору національного господарства, утвореного сукупністю суб'єктів господарювання, що здійснюють комерційну господарську діяльність, пов'язану з новаторством та ризиком, отриманням прибутку, формуванням середнього класу та виконанням цілого комплексу соціальних функцій. Конкурентоспроможність економіки України безпосередньо корелює з формуванням національної системи економічної

безпеки підприємництва. Удосконалення інституціонального середовища економічної безпеки підприємництва потребує планування і реалізації заходів державної політики, спрямованої на подолання домінуючих перешкод і загроз функціонуванню підприємницького сектора в складних умовах посткризового етапу розвитку національного господарства, а саме: покращення фінансового результату й рентабельності діяльності підприємств, збільшення кількості й частки активних і прибуткових підприємств, покращення ліквідності й фінансової стійкості суб'єктів підприємництва, зміцнення фінансової безпеки сектора малого бізнесу, активізація інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств, удосконалення фінансово-кредитної підтримки підприємництва, розвиток інституційної інфраструктури системи безпеки бізнесу, усунення негативних проявів рейдерства тощо. Головною метою стратегії зміцнення економічної безпеки підприємництва потрібно визначити поєднання належних умов для підприємницької діяльності, збереження високого рівня захищеності підприємницького сектору від внутрішніх та зовнішніх загроз, посилення ролі суб'єктів підприємництва в мінімізації економічних ризиків безпеки держави й забезпеченні інноваційних засад конкурентоспроможності національної економіки. Для ефективного вирішення стратегічних завдань формування і розвитку системи гарантування безпеки підприємництва, адекватної зовнішнім викликам, необхідно створити повноцінний інституціональний базис» [12, с.68].

Слід вказати, на нашу думку, думки авторів щодо поняття економічної безпеки зводяться до конкурентоспроможності та захищеності державою економічної стабільності.

Наявні розбіжності зумовлені різними підходами до проблеми, які пояснюються суб'єктивним фактором, тобто поглядом конкретного автора, а не методологічними особливостями, притаманними тій чи іншій науці.

Бандурка О.М., Духов В.С., Петрова К.Я., Черв'яков І.М. розглядають економічну безпеку підприємства як «стан найбільш ефективного використання

корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому» [13, с. 138].

І. П. Мігус, С. М. Лаптев, пропонують розглядати загрози, пов'язані з фінансовою діяльністю (фінансова складова), корпоративним управлінням (корпоративна складова), правовим забезпеченням економічної безпеки (правова складова), майновими питаннями (майнова складова), управлінням персоналом (кадрова складова), технологічним циклом виробничої діяльності (технологічна складова), інформаційним забезпеченням економічної безпеки (інформаційна складова) та екологічною безпекою (екологічна складова). Така класифікація загроз дозволить більш глибоко підійти до діагностики стану системи економічної безпеки суб'єктів господарювання [14].

На нашу думку застосування фінансової, кадрової, складових, кредитної, майнової, технологічної мають багато переваг серед інших підходів.

Досить актуальною на сьогодні є монографія Парфентія Л. А. «Управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності», який сказав: «Економічна нестабільність як фактор впливу на рівень фінансової безпеки підприємства Рівень фінансової безпеки підприємства залежить від дуже великої кількості факторів як позитивного, так і негативного впливу. Негативні фактори є загрозами фінансовій безпеці підприємства. Однією із таких загроз є економічна нестабільність у державі. Так, в умовах невизначеності та розбалансованості економіки, поперше, дуже складно розробити правильну стратегію підприємства, у тому числі фінансову, та приймати вірні оперативні рішення; по-друге, має місце деструктивний вплив дестабілізуючих чинників зовнішнього середовища підприємства. Для того щоб мати змогу знівелювати цей вплив і запобігти розвитку кризових явищ на підприємстві чи зниженню рівня його фінансової безпеки, необхідними є розробка та впровадження на ньому механізму управління фінансовою безпекою підприємства в умовах економічної нестабільності, ключовим елементом якого має стати оцінювання рівня останньої. Але, перш за все, слід здійснити комплексне дослідження сутності та форм прояву явища

економічної нестабільності. При цьому, необхідно визначитися, що слід розуміти під нестабільністю загалом і економічною нестабільністю зокрема» [15, с.47- 48].

Доречним буде зробити аналіз взаємозалежності між поняттями «економічна безпека підприємства», «фінансова безпека», «податкова безпека». Наприклад, Гребеник В. В. Бушуєва Н.В. приходять до економічної безпеки підприємства через економічну безпеку держави: «економічна безпека держави - це окремий елемент системи економіки безпеки держави, що забезпечує стан захищеності життєво важливих потреб та інтересів людини, держави і суспільства в економічній сфері від внутрішніх і зовнішніх викликів, загроз і небезпек» [16, С.31].

Петренко Л.М. наголошує на податковій безпеці, яка взаємопов'язана із економічною безпекою підприємства: «Проблема податкових реформувань на сьогодні є однією з найактуальніших для економіки України. Значення податкової складової в сучасному світі настільки велике, що зміст завдань, які стоять перед податковою політикою, без розгляду їх з позицій взаємозв'язку та взаємовпливу з економічною безпекою здатне призвести до втрати послідовності та ефективності податкової стратегії. На сучасному етапі трансформаційних процесів у податковій сфері все більшої актуальності набуває аналіз впливу оподаткування на діяльність підприємств. Становлення принципово нової моделі взаємовідносин між ринковими суб'єктами в межах податкових відносин обумовило виникнення нових завдань у сфері оподаткування, які вимагають врахування податкової складової під час розробки управлінських рішень. Вплив податків на діяльність суб'єктів підприємництва є важливим для визначення результатів діяльності підприємства. При цьому значну роль відіграє рівень податкової безпеки середовища функціонування підприємства, який має забезпечувати рівномірне податкове навантаження. Податки і податкова політика є найважливішими елементами системи забезпечення фінансової безпеки держави. Значення податкової безпеки багаторазово зростає в міру переходу до економіки, що

базується на ринкових принципах і механізмах господарювання. Надання державою населенню суспільних благ і послуг, а також їх кількість і якість значною мірою залежать від податкової безпеки країни, яка є однією зі складових фінансової безпеки. Серед складових системи фінансової безпеки (бюджетна безпека, безпека грошового ринку та інфляційних процесів держави, валютна, боргова безпека, безпека страхового та фондового ринку, банківська безпека) фундаментальною ланкою є податкова безпека, оскільки вона забезпечує фінансовими ресурсами практично всі вище перелічені складові. Податки є головним джерелом фінансових ресурсів, що централізовані державою для задоволення суспільно необхідних і законодавчо встановлених потреб, тобто забезпечення життєдіяльності суспільства. Подібні тенденції характерні багатьом країнам світу. Значення податкової складової в сучасному світі настільки велике, що зміст завдань, які стоять перед податковою політикою, без розгляду їх з позицій взаємозв'язку та взаємовпливу з економічною безпекою здатне призвести до втрати послідовності та ефективності податкової стратегії. Оскільки податкова безпека — це складне та багатогранне явище, то вирішального значення набуває системність, що дає можливість виявити органічну єдність усіх перерахованих аспектів. На сьогодні основними платниками податків являються галузі матеріального виробництва, але часта їх прибутку в економіці поступово скорочується, що уособлює в собі ще одну проблему оподаткування — відсутність раціональної системи бюджетноподаткового прогнозування беручи за основу реальну оцінку податкових надходжень у державний бюджет. Такий недолік у свою чергу впливає на динаміку, а саме на зниження, податкових надходжень, а також на чинники макросередовища, тобто стабільність податкового законодавства» [17].

Грачов О.В. досліджував податкову безпеку підприємства через податкові ризики: «Основною проблемою податкової безпеки підприємства є оцінка податкових ризиків і податкового навантаження шляхом використання спеціальних методів і інструментарію по оцінці їхнього впливу на економічну

безпеку й ефективність діяльності підприємства. Під податковим ризиком слід розуміти ймовірність виникнення потенційної погрози для платника податків понести фінансові втрати або недоотримати доходи через несплату податків, здійснення податкових правопорушень. До основних видів податкових ризиків ставляться: - ризик несплати податків, ведучий до негативних наслідків для платника податків у вигляді штрафів, пені, неустойок; - ризик податкового контролю, ведучий до виникнення санкцій і втрат через невиконання платниками податків законодавчих податкових актів; - ризик посилення податкового навантаження, диференційований по видах господарської діяльності й податкам залежно від податкових ставок, пільг, обсягу створеної доданої вартості; - ризик податкової мінімізації – ймовірність понести фінансові втрати, пов'язані з діями платника податків по мінімізації податкових платежів; - ризик карного переслідування податкового характеру, що веде або до істотних фінансових втрат платника податків, або до позбавлення волі платника податків за здійснення податкових правопорушень, передбачених статтями Кримінального кодексу України. Різноманіття видів податкового ризику, а також способів досягнення раціонального податкового навантаження, обумовлене факторами зовнішнього середовища й внутрішніх параметрів, вимагає їхньої відповідної класифікації з метою ефективного управління в рамках забезпечення економічної безпеки підприємства. Наслідок податкових ризиків виражаються, насамперед, у фінансових втратах підприємства, зменшенні його чистого прибутку, зниженні інвестиційної привабливості підприємства, втраті його фінансової стабільності. В умовах ринкової економіки можна виділити п'ять основних областей податкового ризику будь-якого підприємства. Відносно без ризикова область – при легальному нарахуванні й сплаті податків ризик підприємства мінімальний, при нормальному ході господарського процесу підприємство сплачує встановлені податки й одержує, як мінімум, розрахунковий прибуток, якщо рівень податкового навантаження сприяє розвитку бізнесу. Область мінімального ризику – у результаті діяльності підприємство ризикує частиною або всією

величиною чистого прибутку, якщо воно сплачує штрафні санкції й пені через несвоєчасну сплату податків, або внаслідок помилки неправильно визначає оподатковувану базу. Область підвищеного ризику – підприємство ризикує тим, що в найгіршому разі зробить покриття всіх витрат, а в кращому – дістане прибуток набагато менше розрахункового рівня. Це характерно, для умов неадекватного характеру висновку договорів, порушення договірної дисципліни. Область критичного ризику – підприємство ризикує втратити не тільки прибуток, але й недоодержати передбачувану виручку від реалізації, що можливо, якщо підприємство, прагнучи мінімізувати податки, переступає податкове законодавство. У результаті штрафи й санкції істотно перевищують суму податків, що сплачуються легально. Наслідки такого господарювання катастрофічні для підприємства. Підприємство скорочує масштаби своєї діяльності, втрачає оборотні кошти, має значні борги. У цьому випадку, якщо немає альтернативи, фінансове становище підприємства стає критичним. 5. Область неприпустимого (катастрофічного) ризику – при надмірно високих податкових санкціях, підприємство, сплативши їх, може стати банкрутом. У цьому випадку оборотні кошти відсутні або являють собою сумнівну заборгованість, засновники виходять зі складу акціонерів, курс акцій падає, вимоги кредиторів посилюються, можливе банкрутство стає реальністю. Як правило, така ситуація характерна для ризику карного переслідування податкового характеру. На цей час діюча податкова система України не є інструментом підвищення економічної активності суб'єктів господарювання, тому перебуває у стані реформування. Зміни відбуваються майже у всіх сферах господарського життя, але найбільш суттєвими вони виявились там, де зміст економічних відносин між суб'єктами ринку кардинально змінився. До таких сфер слід віднести й податкові відносини, що формуються між державою, суб'єктами підприємницької діяльності в процесі нарахування й сплати податків. Становлення принципово нової моделі взаємодії між ринковими суб'єктами в межах податкових відносин обумовило виникнення задач у сфері оподаткування, які вимагають урахування податкової складової при розробці й

реалізації багатьох управлінських рішень. Управління податковими платежами стало однією з найважливіших складових частин фінансового менеджменту спрямованого на підвищення фінансової безпеки підприємства» [18, С.86-87].

На думку Т. О. Меліхова, О. В. Троян: «Податковою безпекою підприємства є податкова політика підприємства направлена на своєчасність нарахування та сплати податків, правильність ведення обліку податків та складання податкової звітності, а також податкове планування направлене на вибір альтернативного варіанту оподаткування, яке оптимізує суму податків та знижує рівень податкового навантаження підприємства. Характеризуючи сутність поняття «податкова безпека», необхідно зважати на роль і місце податків у забезпеченні реалізації їх фіскальної та регулюючої функцій. Податкова безпека є невід'ємною складовою фінансової безпеки, яка забезпечує зв'язки з бюджетом у вигляді сплати податків та зборів до державного і місцевих бюджетів, отримання кредитів та сплати відсотків за ними, отримання бюджетного рефінансування тощо. Проведені останніми роками реформи податкової сфери не дали бажаного позитивного ефекту, хоча й були у своїй основі спрямовані на підвищення позицій податкової системи України в міжнародних рейтингах. Податковою безпекою підприємства є податкова політика підприємства направлена на своєчасність нарахування та сплати податків, правильність ведення обліку податків та складання податкової звітності, а також податкове планування направлене на вибір альтернативного варіанту оподаткування, яке оптимізує суму податків та знижує рівень податкового навантаження підприємства. У результаті проведеного дослідження рівня податкового навантаження ПДВ та податку на прибуток підприємства показав, що на підприємстві більше уваги слід приділяти податковому плануванню з метою зниження витрат та збільшення прибутку. Це сприятиме поліпшенню податкової безпеки для формування ефективної податкової політики, яка передбачає отримання найбільш ефективного варіанту сплати податків при виборі альтернативних податкових наслідків різних варіантів здійснення господарської діяльності» [19, С.34].

Визначальною категорією є економічна стійкість.

Ткачук В.І зазначає: «Економічна стійкість підприємства є своєрідним індикатором його стабільного розвитку, тому її оцінка вимагає системного, комплексного підходу і пов'язана з аналізом всіх аспектів діяльності господарства. В умовах ринкової економіки досить часто фінансово стійке підприємство практично не має можливостей для подальшого економічного зростання. У той же час, нерідко виникають ситуації, коли підприємство має стабільну позицію на ринку та значний потенціал розвитку, маючи нестійкий фінансовий стан. У зазначених випадках підприємство не можна вважати економічно стійким, так як навіть при незначних змінах ринкового середовища воно може швидко втратити свої позиції. Не менш важливим, особливо для підприємств аграрного сектора, є врахування соціальної та екологічної складової, що пояснюється загостренням соціальних проблем у сільській місцевості та високим ступенем залежності сільськогосподарського виробництва від природних умов. Тобто аналіз стійкості сільськогосподарського підприємства передбачає системну оцінку всієї сукупності її структурних елементів» [20, С.130].

Стійкість і безпека – важливі характеристики економіки як єдиної системи.

Довбня С.Б., Гічова Н.Ю. розглядають економічну безпеку підприємства як його здатність до ефективного функціонування протягом тривалого часу, вважають за потрібне виділяти різні рівні економічної безпеки. Автори пропонують тримірну діагностику рівня економічної безпеки: тактична безпека, стратегічна безпека, економічна безпека [21, с. 91].

Оцінювання рівнів економічної безпеки дозволяє провести економічну оцінку наслідків впливу внутрішніх і зовнішніх факторів та загроз на економічну безпеку підприємства з урахуванням несприятливого ринкового середовища.

Черняк Г. М. зазначає: «На другому етапі оцінювання рівня економічної безпеки підприємства відбувається планування та збір інформації, визначення

виконавців та безпосередньо опрацювання інформації про результати економічної діяльності підприємства за декілька років. Дані збираються з метою вирішення окремої проблеми, отже, їх кількість повинна бути достатньою. Для оцінювання рівня ЕБ необхідним є аналіз діяльності підприємства протягом визначеного періоду, розгляд отриманих показників в динаміці, який дозволить більш повно й точно відобразити економічні процеси та явища і зробити обґрунтовані висновки. Третій етап полягає в проведенні оцінки рівнів кожної компоненти економічної безпеки підприємства. Ґрунтуючись на статистичних усередненнях та експертних висновках для показників оцінювання компонент ЕБ підприємств використовуються так звані «порогові» значення кожної компоненти, що дає можливість визначити загальний рівень ЕБ підприємства. Четвертий етап – оцінювання економічної безпеки підприємства на основі теорії нечітких множин і нечіткої логіки та виявлення загального рівня економічної безпеки підприємства. П'ятим етапом є прогнозування рівня ЕБ підприємства і виявлення тенденцій його зміни в напрямку підвищення, збереження чи зниження. На шостому етапі відбувається надання рекомендацій щодо забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства машинобудівної галузі: 1) систематизація проблем підприємства; 2) визначення стратегій подальшого розвитку підприємства; 3) надання пропозицій щодо застосування організаційно-економічних заходів забезпечення економічної безпеки підприємства з урахуванням впливу євроінтеграційних факторів в умовах нестабільного ринкового середовища» [22].

Згідно з сучасним баченням, в економічній науці «під економічною стійкістю розуміється рівноважний збалансований стан економічних ресурсів, який забезпечує стабільну прибутковість і нормальні умови для розширеного відтворення, стійкого економічного зростання у довгостроковій перспективі» [23, с. 48].

В цілому економічну стійкість підприємства можливо розглядати як його «спроможність адаптуватися до впливів змін параметрів зовнішнього і внутрішнього господарського середовища, адекватно реагувати на його впливи

з найменшими втратами. Також її можливо розглядати як можливість відновлювати втрачене або досягати стану ефективної динаміки підприємства після закінчення дії внутрішніх і зовнішніх чинників. Вона передбачає якісне і кількісне збереження, відновлення і розширення орієнтації на максимізацію прибутку і мінімізацію втрат» [23, с. 49].

Автори монографії наголошують, що «неможливо забезпечити конкурентоспроможність економіки без збалансування та приведення економічної системи до тих критеріїв, показників і порогових значень, які забезпечують, в першу чергу, її рівновагу та сталість» [24, с. 49].

Пушкарчук І. М. розглядає економічну безпеку на певних рівнях, а саме: «Нарощення прибутковості промисловості регіону у результаті наявності конкурентних переваг, підвищує рівень забезпеченості промислових підприємств власними фінансовими ресурсами, а тому й рівень їх ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості. І загалом вплив конкурентних переваг промисловості регіону на його фінансову стабілізацію полягає у наступному: – розширення ринків збуту як в середині регіону, держави, так і за її межами в результаті обумовлює нарощення обсягів і джерел вхідних фінансових потоків в регіон; – нарощення експортного потенціалу регіону сприяє припливу іноземної валюти; – формування позитивного іміджу вітчизняних товаровиробників обумовлює розширення як внутрірегіональної, так і міжрегіональної і міжнародної співпраці та кооперації; – диверсифікація промисловості регіону дозволяє ширше задовольнити потреби споживачів на внутрішніх та зовнішніх ринках; – зниження енерго – і матеріаломісткості промислової продукції сприяє скороченню непродуктивних витрат; наповнення ринку високоякісною продукцією гарантує те, що вибагливі споживачі готові будуть плати за неї, як на внутрішньорегіональних, та і міжрегіональних та світовому ринках; – високий рівень конкурентоспроможності промислових підприємств регіону сприяє залученню внутрішніх та зовнішніх інвестицій; – конкурентоспроможні промислові підприємства, користуючись іміджем надійного позичальника, мають ширші

можливості отримання позик на більш вигідних умовах тощо. Таким чином, спостерігається пряма залежність між рівнями конкурентоспроможності промисловості та фінансової стабілізації регіону. Чим більш конкурентоспроможною є промисловість регіону, тим вищим рівнем фінансової стабілізації даний регіон характеризується» [25].

Автор говорить: «Узгодження інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього і внутрішнього середовища є новим видом управлінської діяльності і вимагає відповідної довгострокової політики. Однак, в умовах галузевої, глобальної конкуренції ця діяльність не може бути єдиним або основним напрямком діяльності щодо забезпечення економічної безпеки підприємства. Важливим способом забезпечити прибутковість поточної діяльності і сталий розвиток підприємства є підвищення його конкурентоспроможності. Забезпечення поточної і перспективної конкурентоспроможності підприємства є водночас і цільовою функцією системи економічної безпеки підприємства, метою діяльності, заходів з убезпечення його функціонування і розвитку» [26, с.146].

На нашу думку, за умов глобалізації значно ускладнюється пристосування вітчизняних підприємств до конкурентного середовища. Загальновизнаним є той факт, що процеси глобалізації значно загострюють конкурентну боротьбу. Тому при формуванні і реалізації політики економічної безпеки особливу увагу потрібно робити на питаннях підвищення конкурентоспроможності економіки.

Отже, завдяки механізмам негативного зворотного зв'язку відбувається підтримання стійкої рівноваги системи. За допомогою механізмів позитивного зворотного зв'язку відбувається перебудова системи і характеру обмінних процесів, тобто створюються передумови для прогресивного перетворення, розвитку цієї системи.

Автор монографії О.М.Ляшенко показує: «Безпека діяльності як об'єкт може породжувати низку термінологічних суперечок через ототожнення з поняттям безпеки бізнесу. Можливо, проведення глибокого компаративного

аналізу цих двох понять має бути доцільним щодо розуміння їх сутності та розв'язання термінологічних суперечок, проте з'ясуємо лише наступне. Безпека діяльності є характеристикою умов будь-якої людської діяльності (наукової, фінансової, творчої тощо), убезпечених від руйнівного впливу екзогенних та ендогенних чинників. Натомість бізнес (звісно, якщо не трактувати як кальку з англійської business, що означає «справа»), у не примітивному розумінні, може являти собою підприємницьку діяльність, представлену складним утворенням сукупності видів діяльності – виробничої, фінансової, організаційної та ін. Тобто безпеку бізнесу можна розглядати як «вищу форму» безпеки діяльності. Однак слід зауважити, що інколи можна зустріти дещо спрощені тлумачення безпеки бізнесу, які стосуються лише питань фізичної охорони матеріальних і нематеріальних цінностей бізнесу та особистої безпеки його власників. Формування конфігурації взаємозв'язків і взаємозалежностей об'єктів безпеки завжди залежить від набору інтересів певного об'єкта безпеки, які мають підлягати захисту та/або узгодженню з інтересами інших суб'єктів. Провідній ідеї дослідження щодо управління безпекою через узгодження інтересів будуть присвячені подальші роздуми, а поки що зупинимось на тому, що кожен об'єкт безпеки слід розглядати з позицій системотворення, вивчаючи його як окрему систему безпеки, кожна з яких утворює новий, а саме – вищий щабель у вертикалі таких систем» [27, с.25].

Враховуючи викладене у нас є можливість запропонувати новий підхід до визначення рівня економічної безпеки підприємства, який базується на розумінні рівня розвитку інтелектуального капіталу як основного чинника конкурентоспроможності підприємства.

1.2. Механізм державного регулювання системи забезпечення економічної безпеки підприємництва

Як зазначають В.Ф. Проскура, С.А. Жуков.: «Під економічною безпекою держави розуміється комплекс економічних, геополітичних, екологічних, правових та інших умов, що забезпечують:

- передумови для виживання в умовах кризи і майбутнього розвитку;
- захист життєво важливих інтересів країни щодо її ресурсного потенціалу, збалансованості і динаміки розвитку та зростання;
- створення внутрішнього імунітету і зовнішньої захищеності від дестабілізуючих дій;
- конкурентоспроможність країни на світових ринках і стійкість її фінансового стану;

– гідні умови життя і сталий розвиток людини. Під економічною безпекою регіону розуміється сукупність умов і факторів, що характеризують стан економіки, стабільність, стійкість і поступальність її розвитку, міру її незалежності та інтеграції з економікою країни в цілому, що дає можливість: проводити власну економічну політику в рамках держави; адекватно реагувати на різкі геополітичні зміни в державі; здійснювати (чи, принаймні, розпочати) значні економічні реформи, не чекаючи допомоги від держави при виникненні невідкладних соціально-небезпечних ситуацій на самій території, пов'язаних з локальними економічним лихом або економічними прорахунками (помилками) на рівні держави; на договірній основі надавати допомогу суміжним регіонам, де існуюча незбалансована економічна ситуація може негативно відобразитися на економічних інтересах самого регіону; стабільно підтримувати відповідність діючих на території економічних нормативів, загальноприйнятих у світовій практиці (або директивно затверджених для конкретного регіону на конкретний період часу), що дозволяє зберегти (чи відновити) гідний рівень життя населення. Централізована система управління економікою практично завжди припускала підпорядкування інтересів регіонів загальнодержавним інтересам. Реалізовувалася політика спеціалізації регіонів на певних видах виробництва, а перерозподіл ресурсів і продуктів праці, трудових ресурсів не зустрічав у такій системі особливих ускладнень. Але на даному етапі розвиток ринкової

економіки та тенденції децентралізації супроводжують прагнення регіонів до проведення політики, незалежної від центральних органів управління. Одночасно спостерігається поступове послаблення регулювальних можливостей центральної влади і державного регулювання на всіх рівнях взагалі. Це, у свою чергу, привело до руйнування адміністративних і господарських зв'язків, які склалися, не лише вертикального, але й горизонтального типу. В результаті це привело до помітного зростання дії факторів загроз економічній безпеці, а їх прояв привів до швидкого зниження рівня економічної безпеки регіонів і держави в цілому. Нерівномірність умов, в яких перебувають регіони, а також значне послаблення міжрегіональних і міжгалузевих зв'язків, привело не лише до загального зниження рівня безпеки, але й до зростання міжрегіональної диференціації. Ця проблема спровокувала застосування принципово нового підходу до її вирішення. Завдання аналізу стану економічної безпеки належить до аналітичних завдань великих соціально-техніко-економічних систем, які характеризуються різноманітністю властивостей, параметрів і станів, складністю внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків, невизначеністю умов розвитку, багатосуб'єктністю та різноманітністю інтересів. Тому всі відомі методи аналізу технічних систем у цьому випадку непридатні. Для такої системи ефективним є застосування принципово нового підходу до аналізу економічної безпеки – індикативного аналізу. Його специфіка полягає в тому, що економічна безпека виражається через систему показників особливого типу, заснованого на індикативних критеріях, за величинами яких можна робити висновки про стан даної системи за рівнями безпеки. За значеннями індикаторів економічної безпеки можна визначати характер поточної ситуації. Такого роду судження можна висловлювати, порівнюючи значення індикаторів із заздалегідь визначеними пороговими рівнями (індикаторами порогових ситуацій)» [28].

В. Сенчагов асоціює економічну безпеку зі станом економіки й інститутів влади, за якого забезпечуються як захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни, так і достатній оборонний потенціал навіть при

найбільш несприятливих умовах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Таким чином, економічна безпека трактується як захищеність національних інтересів, а також готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації й захисту інтересів розвитку економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства [29, с. 99-101].

Л. Абалкін, розглядаючи економічну безпеку, відзначає, що це такий стан суб'єкта економічних відносин, при якому ймовірність небажаної зміни будь-яких його параметрів невелика, тобто менше визначеної межі. В залежності від вибору й поєднання суб'єктом параметрів життєдіяльності змінюватиметься й конкретний зміст безпеки [30, с. 12]. У поданому трактуванні оцінка безпеки винятково суб'єктивна, адже суб'єкт сам визначає чи знаходиться в стані безпеки чи ні. Це рішення приймається або на основі досвіду й інтуїції, або за допомогою спеціального дослідження ситуації з використанням думок експертів. Оцінка безпеки, якою оперує суб'єкт, спонукає його до пошуку шляхів її підвищення або дозволяє перевести діяльність і ресурси на задоволення потреб вищого рівня.

На думку Т.В. Клименко, «під фінансовою безпекою підприємства слід розуміти систему захисту його фінансових інтересів від постійного деструктивного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, що дозволяє йому ефективно розвиватися у поточному та перспективному періоді» [31].

Боримська К.П. вказала: «Співвідношення між рівнями економічної безпеки держави та окремого підприємства є неоднозначним, адже суб'єкти господарювання, маючи певний рівень самостійності у здійсненні своєї фінансово-господарської діяльності, все ж функціонують в рамках визначених державою політичних, соціальних, екологічних та інших умов та загроз. Головна мета економічної безпеки полягає у забезпеченні державою гарантії підприємству стабільного, а також максимально ефективного функціонування в даний час та високий потенціал розвитку в майбутньому» [32, С.28].

В. Мунтіян провів більш системне наукове дослідження проблем економічної безпеки, що було узагальнено у праці «Економічна безпека

України» та дійшов висновку, що головною ознакою економічної безпеки є не стан, а постійний та стабільний розвиток національної економіки. На його думку, основними складовими економічної безпеки держави є сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, воєнно-економічна, технологічна, продовольча, демографічна [33, с. 123].

Проблеми економічної безпеки досліджував і В. Геєць, який ідентифікує її з певною характеристикою, що відображає причинно-наслідкові зв'язки між економічною могутністю, воєнно-економічним потенціалом та національною безпекою [34, с. 122].

Економічна безпека у працях Я. Жаліла є «складною багатофакторною категорією, яка характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення держави на якомусь визначеному рівні, з метою протистояння дестабілізуючій дії різноманітних чинників (внутрішніх та зовнішніх), а також з метою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [35, с. 54-55].

Молоді вчені говорять: «Задля досягнення сталого розвитку, прибутковості діяльності та ефективного функціонування загалом підприємству необхідно сформуванню сприятливого середовища, забезпечити належні зовнішні та внутрішні умови. Одним з-поміж найважливіших чинників цього є створення та запровадження механізму забезпечення економічної безпеки підприємства, що спрямований на максимально ефективну діяльність із забезпечення стану захищеності підприємства від деструктивних чинників (загроз, ризиків, небезпек - внутрішніх та зовнішніх), що виявляється у ефективному застосуванні наявних ресурсів, стійкому розвитку, наявності конкурентних переваг, розумному узгодженню економічних інтересів з інтересами пов'язаних економічних агентів зовнішнього середовища та повній реалізації економічного потенціалу. Тобто механізм забезпечення економічної безпеки підприємства є формою реалізації функції управління економічною безпекою. Утім, зважаючи на відносну молодість напрямку досліджень

економічної безпеки підприємства, існують різні, часто протилежні визначення не лише сутності економічної безпеки, а також і її системи, і механізму. Крім того, механізм забезпечення часто називають механізмом підвищення економічної безпеки, механізмом функціонування системи ЕБП, реалізації системи ЕБП, механізмом управління економічною безпекою - механізмом управління системою економічною безпеки тощо. Аби не створювати термінологічну плутанину і для гарантування термінологічної узгодженості подальших досліджень вважаємо за доцільне у науковому обігу науки про економічну безпеку підприємства залишити дві синонімічні назви – механізм забезпечення та механізм управління. Адже безспірно, що даний механізм спрямований на підвищення рівня економічної безпеки та покращення функціонування даної системи» [36].

Про механізм забезпечення залізничної галузі підприємництва говорять Каламбет С.В., Воропай В.А.: «Загальна схема процесу організації економічної безпеки на підприємстві залізничної галузі включає такі дії, що здійснюються послідовно або одночасно: аналіз економічної безпеки та економічна діагностика; формування необхідних фінансових ресурсів; прогнозування економічної безпеки на основі ідентифікації ризиків; планування фінансово-господарської діяльності підприємства; оперативне управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; контроль у складі обліку, аналізу і аудиту; стимулювання; загальна оцінка досягнутого рівня економічної безпеки підприємства тощо. Незважаючи на велику кількість проблем у сфері забезпечення економічної безпеки підприємства, основною з них є недостатня увага здійсненню контролю за своїми ризиками, уповільнена реакція на виникаючі кризові ситуації та відсутність досвіду здійснювати управління економічною безпекою на підприємстві. Крім того, побудова механізму забезпечення економічної безпеки підприємства потребує визначення показників та критеріальних вимог до них. Проте дотепер в економічній літературі немає теоретичних комплексних розробок цього питання. Тому за основу при формуванні показників та критеріальних вимог до системи

економічної безпеки можна взяти підходи до визначення показників, що лежать в основі визначення результату фінансово-господарської діяльності. Вони дозволяють: враховувати стратегічні цілі і завдання підприємства; визначити функціональні складові економічної безпеки підприємства, які можуть мати різні пріоритети, в залежності від виду діяльності господарюючого суб'єкта; враховувати рівень потенціалу підприємства; враховувати економічні збитку та втрати. Для того, щоб механізм забезпечення економічної безпеки на підприємстві функціонував необхідно, щоб показники її оцінки знаходилися у визначених допустимих межах за яких можливо здійснювати діяльність підприємства. На підприємстві залізничної галузі до основних функціональних цілей економічної безпеки належать: забезпечення достатнього рівня фінансової ефективності роботи, підтримка фінансової стійкості та незалежності підприємства, підтримка належного рівня ділової активності, а також його комерційних інтересів» [37, с. 107-108].

В той же час іншої думки щодо досліджуваного поняття дотримуються деякі науковці з пострадянського простору, зокрема С. Тамбовцев, який «під економічною безпекою пропонує розуміти набір властивостей стану її виробничої підсистеми, що дозволяє досягнути цілі всієї системи» [232, с. 19].

На нашу думку, такий висновок був доречним свого часу, адже він корелював не тільки систему економічної безпеки, а й зачіпав підсистеми.

Є. Рудніченко: «Не зважаючи на відмінність підходів, спільним для всіх є певна еволюційна складова, оскільки під впливом загроз і ризиків підприємство змушене постійно навчатись і удосконалювати свої захисні механізми. І якщо внутрішні загрози мінімізуються за рахунок самоорганізації системи, то вплив зовнішнього середовища потребує набагато більших зусиль для мінімізації негативних наслідків. Особливе місце у цьому процесі відведено державі, як одному з головних гравців економічного середовища, що може не тільки суттєво впливати на соціально-економічні процеси, а й встановлювати в наказовому порядку правила гри. Тому існування ефективної системи економічної безпеки підприємства залежить не тільки від можливості

протистояти загрозам, а й від гнучкості системи і гармонізації інтересів суб'єкта господарювання із зовнішнім середовищем» [39, С. 192].

Отже автор розглядає економічну безпеку як певну систему захисту життєво важливих інтересів країни, якими виступають: національне господарство загалом, окремі регіони, сфери і галузі господарства, юридичні та фізичні особи як суб'єкти господарської діяльності.

Механізм державного регулювання має спрямовуватися на досягнення головної мети його застосування. Доцільно охарактеризувати головні завдання формування системи забезпечення економічної безпеки підприємництва, подані в сучасній в економічній літературі.

На нашу думку, аналізований підхід нічим не суперечить, але й не розвиває економічне поняття «економічна безпека», тому як держава диктує так звані правила гри економічної безпеки підприємництва.

Протилежне визначення механізму екологічної безпеки підприємництва дав В.П.Приходько: «Базовим елементом термінів «механізм державного управління» та «механізм державного регулювання» є поняття самого механізму. В економічній науці поняття «механізм» вживається у переносному значенні і означає «внутрішню будову, систему чого «небудь». Механізм державного регулювання — це сукупність функцій, етапів і послідовних процедур регуляторного впливу на організаційну систему, що супроводжується досягненням певного результату цього впливу, який може бути зіставлений з індикаторами"показниками для визначення рівня досягнення управлінських (програм" них) цілей функціонування системи. Механізм державного управління — це система, що призначена для практичного здійснення державного уп" равління та досягнення поставлених цілей, яка має пев" ну структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням. Комплексний механізм державного управління може складатися із таких видів механізмів: економічного; мотиваційного; організаційного; політичного; правового. Механізми державного регулювання економічної безпеки включає

механізм формування та реалізації економічної безпеки. Механізм формування передбачає виявлення сукупності структурних елементів системи безпеки; визначення їхнього місця в системах національної безпеки тощо. Механізм реалізації економічної безпеки окреслює процес формування комплексу організаційноуправлінських функцій. Передбачає розробку напрямів удосконалення концептуальної, законодавчої, нормативноправової бази щодо забезпечення економічної безпеки тощо» [40, С.8].

І. О. Стеблянко, В. І. Дорошкевич досліджували фінансові механізми економічної безпеки: «Дефініцію фінансової безпеки держави визначено як багатогранну категорію, складову економічної безпеки, яка є індикатором захищеності національних інтересів і створює необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечує її стійкість до фінансових шоків і дисбалансів, гарантує збереження не тільки цілісності та єдності фінансової системи держави, але і її суверенітету. Фінансові механізми державного регулювання економічної безпеки орієнтовані на досягнення збалансованості та якості системної сукупності фінансових інтересів на різних економічних рівнях: держава, регіони, галузі, суб'єкти господарювання, домогосподарства. В умовах євроінтеграції України для регулювання економічної безпеки національного господарства необхідно підвищити рівень прозорості та підзвітності у сфері управління державними фінансами, гармонізувати виборче законодавство й фінансування політичних партій, розширити сферу запровадження ІТ рішень та автоматизації процесів управління державними фінансами, що існують. Для створення умов ефективного використання фінансових механізмів зміцнення економічної безпеки національної економіки ідентифіковано її зміст за такими ознаками: характер економіки – перехідна; стан економіки – кризовий; ступінь загроз – фактичний; економічний зміст – бюджетна, валютна, боргова, інфляційна» [41, с. 130].

Для повного з'ясування фінансової можливості механізму державного регулювання економічної безпеки, на нашу думку, слід погодитися із

висновками І. О. Стеблянка та В. І. Дорошкевич, оскільки вони в своїй статті зачіпали державне управління, яке повинно працювати з метою задоволення зростаючого попиту на більш ефективні та менш затратні послуги для громадян і бізнесу. Досить важливим фактором є прийняття державою управлінських ІТ рішень аби зменшити корупцію в бізнесових структурах.

І. І. Москаль характеризує фінансову безпеку держави як динамічний розвиток фінансової системи, який досягається шляхом проведення виваженої фінансової політики відповідно до прийнятих концепцій, стратегій і програм в інвестиційній сфері. Дослідження поняття фінансової безпеки держави потребує, перш за все, комплексного вивчення пріоритетних національних інтересів, а відтак і основних загроз, які виникають на цій основі [42, с. 79].

Крім того І. О. Стеблянка та В. І. Дорошкевич вказують на бюджетну безпеку, яка є складово фінансової безпеки України: «Бюджетна безпека виступає гарантом державної незалежності України, умовою її прогресивного економічного розвитку та зростання добробуту громадян. Існуюча методологія діагностики бюджетної і фінансової безпеки визначає їх рівень, як низький і небезпечний для національної безпеки загалом. Ситуація ускладнюється тим, що зазначені види економічної безпеки мають тісні діалектичні зв'язки з іншими складниками національної безпеки. Найбільш негативний вплив на стан фінансово-бюджетної безпеки спричиняють граничні індикатори валютної та боргової безпеки. При цьому на державному рівні відсутні дієві заходи щодо підвищення рівня економічної безпеки в Україні» [41, с. 129].

С. Майстро акцентував увагу на банківській системі та зазначив: «Підвищення стійкості банківської системи та активізація кредитування шляхом: розвитку інструментів рефінансування та управління ліквідністю банківської системи на основі зміцнення ринкових засад функціонування міжбанківського кредитного ринку; визначення стратегії діяльності державних фінансових установ і організацій, у формуванні капіталу яких взяла участь держава; підвищення прозорості діяльності банківської системи (розвиток кредитних бюро, рейтингових агенцій та запровадження вимоги до

обов'язкового рейтингування тощо); усунення накопичених дисбалансів банківських активів і пасивів (термінових і валютних), вирішення проблеми «поганих» активів; диверсифікації внутрішньої ресурсної бази банків; законодавчого врегулювання колекторської діяльності; створення єдиної державної інформаційної системи зі збору, накопичення та оброблення даних щодо кредитної історії позичальників (Державного реєстру кредитних історій) для зниження ризиків процесу кредитування. Стабілізація українського фінансового ринку та протидія депресивним тенденціям шляхом: зниження регулятивних витрат і сприяння розвитку конкурентних засад фінансового ринку; стимулювання процесів капіталізації та консолідації; розширення внутрішнього попиту на довгострокові інвестиційні фінансові інструменти, насамперед за рахунок залучення до обігу заощаджень населення (шляхом випуску акцій, корпоративних облігацій, розвитку механізмів страхування та гарантування тощо); створення механізмів протидії спекулятивному впливу внаслідок припливу коштів нерезидентів; спрямування систем розкриття інформації та регулювання на виявлення та мінімізацію ризиків, властивих позабіржовим фінансовим продуктам і сегментам ринку; формування нормативно-законодавчої бази для виявлення, кваліфікації та запобігання неліцензованій діяльності на фінансовому ринку («фінансові піраміди», безліцензійні керуючі компанії, брокери та ін.)» [43, С.210-218].

Функції держави щодо економічної безпеки, як зазначили науковці, зводяться до трьох основних—законодавчої, стабілізуючої, розподільчої. «Законодавча функція держава розробляє систему економічних, соціальних та організаційногосподарських законів та постанов, які створюють певні правові засади ринкової економіки. Стабілізуюча функція – підтримання рівня зайнятості та цінової рівноваги, стимулювання економічного зростання. Окрім основних функцій, доцільним є розглянути додаткові функції напрями впливу держави на економічні процеси: визначення цілей та пріоритетів макроекономічного розвитку держава формує стратегічні цілі розвитку економіки, визначає потрібні ресурси, їх ефективність, а також соціальні,

економічні наслідки цих дій; реалізація соціальних цінностей держава контролює реалізацію постанов щодо мінімальної заробітної плати, виконання законів» [44, с.128].

Є. Олейніков говорив: «Економічна безпека характеризує стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів з метою запобігання загрозам та забезпечення його стабільного функціонування сьогодні і в майбутньому» [45, с.138]. Але думку Є. Олейникова доповнює А.Грунін - це «стан суб'єкта господарювання, за якого він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення чи захисту від існуючих небезпек та загроз чи інших непередбачуваних обставин та в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарського ризику» [46,с.37-38].

Тому ми вважаємо, що економічну безпеку підприємства слід розуміти як стан його захищеності від негативного впливу чинників зовнішнього і внутрішнього походження, як забезпечення сукупності її функціональних складових. При цьому функціональні складові здебільшого визначаються відповідно до напрямів діяльності, а саме: фінансова, техніко-технологічна, продуктова (або товарна), інтелектуально-кадрова, політико-правова, силова, екологічна, ін. Такий поділ безпеки за функціональними напрямками дозволяє як детальніше аналізувати стан безпеки, так і в подальшому розробляти і реалізовувати ефективнішу державну політику з її забезпечення, визначаючи найбільш істотні загрози за кожною складовою, здійснюючи оцінку її рівня за обраними показниками-індикаторами, які характеризують стан кожної функціональної складової. Перевагою підходу є й уможливлення узагальненого оцінювання рівня економічної безпеки шляхом сумування отриманих значень величин та вагових коефіцієнтів, визначених експертним методом. Проте, як й інші, ресурсно-функціональний підхід до оцінки економічної безпеки малого підприємства характеризується певними недоліками.

Так, Е. Камишникова пропонує визначати економічну безпеку підприємств як здатність досягати основної цілі їх діяльності – одержання

прибутку, зокрема в умовах впливу зовнішніх та внутрішніх загроз. При цьому одержання прибутку є основною кінцевою метою господарювання й характеризує стан економічної безпеки [47, с.5]. «Це здатність досягати необхідного обсягу доходу, що забезпечує платоспроможність, ефективну операційну діяльність та здатність самофінансування шляхом нейтралізації внутрішніх та зовнішніх загроз», додає Д. Дубицький [48, с.5].

На нашу думку, суб'єкт господарювання може функціонувати й з нульовою рентабельністю доходу, але якщо він не сплачує податки і соціальні виплати, цим самим збільшуючи суму заборгованості, то можна вважати таке підприємство має всі ознаки неспроможності. А за таких умов мале підприємство не є життєздатним, а відтак – економічно безпечним.

Зробимо висновок, що найбільш комплексним є трактування змісту економічної безпеки з погляду на рівень економічної незалежності (під якою науковці розуміють сукупність критеріїв, що характеризують рівень забезпечення підприємств активами і ресурсами, ефективність використання матеріально-технічної бази, ліквідність і платоспроможність), мінімально необхідної ефективності та наявності передумов розвитку.

Навіть за такого підходу Т. Васильців, В. Волошин і А. Гуменюк, трактуючи зміст безпеки підприємницької діяльності, використовують таку термінологію як «...гарантії стану динамічної захищеності» [49, с.60].

Отже, якщо підприємство потрапляє в стан неспроможності то відповідно до п.6 ст. 34 Кодексу України з процедур банкрутства: «Боржник зобов'язаний у місячний строк звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі у разі, якщо задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами (загроза неплатоспроможності), та в інших випадках, передбачених цим Кодексом. Якщо керівник боржника допустив порушення цих вимог, він несе солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів. Питання порушення керівником боржника зазначених вимог підлягає розгляду господарським судом

під час здійснення провадження у справі. У разі виявлення такого порушення про це зазначається в ухвалі господарського суду, що є підставою для подальшого звернення кредиторів своїх вимог до зазначеної особи» [50].

На нашу думку, в працях з аналізованої проблеми трактування суті економічної безпеки підприємств зводиться до стану, неспроможності (нездатності), забезпеченості умов, захищеності, характеристик певних властивостей, комплексу факторів чи заходів.

Отже, на нашу думку, з метою уточнення сутнісних характеристик категорії «економічна безпека» задля їх виступу основою (в подальшому) діагностики стану і рівня економічної безпеки підприємництва вважаємо за доцільне використовувати таке визначення: економічна безпека підприємства є економічною характеристикою достатності ресурсного забезпечення фінансово-господарської діяльності, рівня відхилення від мінімальної економічно обґрунтованої ефективності господарювання і використання суб'єктами сектору малого підприємництва ресурсного забезпечення, наявності передумов для розвитку або простого відтворення сектору.

Велике значення має також і інформаційна складова безпеки. Зведення економічної безпеки лише до захисту інформації, очевидно, є недостатнім.

Так наприклад, Нехай В.А. та Нехай В.В. приходять до висновку, що «одним із найважливіших видів діяльності із забезпечення інформаційної безпеки підприємства є виявлення, оцінка та запобігання загрозам інформаційно-комунікативним системам і інформаційним ресурсам. Сучасна корпоративна система інформаційної безпеки покликана забезпечувати захист конфіденційної інформації від несанкціонованого доступу, запобігати зловмисним або випадковим змінам (контролювати цілісність) і давати необхідний рівень доступу. Забезпечення інформаційної безпеки зводиться до трьох основних напрямів – це комбінація технічних, адміністративних і організаційних заходів. Таким чином, у сучасних умовах господарювання, коли інформаційні технології набувають глобального характеру, інформаційна

безпека є невід'ємним складником системи економічної безпеки господарюючого суб'єкта й економічної безпеки держави загалом» [51, с.140].

Ми цілком погоджуємося із їхніми доводами адже Питання інформаційної безпеки знайшли відображення у таких законах України: «Про національну безпеку України», «Про концепцію національної програми інформатизації», «Про національну програму інформатизації», а також у Стратегії національної безпеки України, яка затверджена Указом Президента.

Тому проблеми безпеки, тим паче економічної, стосуються захисту значно ширшого переліку об'єктів – матеріальних і нематеріальних активів та ресурсів, персоналу, факторів розвитку суб'єктів господарювання.

Підтримання життєздатності у середовищі великої кількості інших економічних агентів з їх власними інтересами. Так, Г. Козаченко, В. Пономарьов та О. Ляшенко під економічною безпекою розуміють «міру гармонізації в часі і просторі економічних інтересів підприємств з інтересами пов'язаних з ними суб'єктами зовнішнього середовища» [52, с.87].

Таким чином, процес гарантування економічної безпеки сектору малого підприємництва базуватися на врахуванні та узгодженні інтересів усіх суб'єктів цього сектору економіки.

Такого ж підходу дотримується й Л. Шемаєва, ототожнюючи стан безпеки з мірою забезпечення реалізації стратегічних інтересів підприємств включно з використанням можливостей та застосуванням продуктивної взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища [53, с.12].

Формування базової системи державного управління все частіше направлена на вдосконалення корпоративної політики в державі. Тільки законність і є основним принципом корпоративного управління. Проте не завжди в Україні відбуваються перетворення підприємств державних у корпоративні на засадах правового режиму майна та майнових цінностей. Означена нами проблема висвітлена в дисертаційному дослідженні: Ткачук Н.О. «Економічна безпека підприємств в умовах трансформаційних перетворень»:

Авторка зазначає: «Важливим аспектом формування адаптованої системи економічної безпеки підприємства є розробка та застосування корпоративної політики захисту підприємства від деструктивного впливу загроз трансформаційних перетворень (корпоративної політики трансформаційних перетворень), яка ґрунтується на прийнятій концепції безпеки трансформаційних перетворень, та направлена на реалізацію основної мети адаптованої системи економічної безпеки підприємства - досягнення безпечного рівня трансформаційних перетворень. Корпоративна політика підприємства тісно пов'язана із такими категоріями як «корпоративне управління» та «корпоративний контроль». Означені аспекти корпоративного управління складають його зміст. На наш погляд, саме їх необхідно висвітлити у корпоративній політиці підприємства. Принципами корпоративного управління економічною безпекою є: системно-комплексний підхід; законність, впорядкованість та оперативність дій; безперервність та динамічність процесу; інтегрованість з загальною системою корпоративного управління та системою економічної безпеки підприємства; корельованість із стратегічними цілями та корпоративними інтересами щодо захисту від загроз та ризиків; об'єктивність та адекватність управлінських рішень; гнучкість та адаптивність управління; ефективність управління та інклюзивний підхід. Для реалізації функціональних завдань корпоративного управління в системі економічної безпеки підприємства (встановлення правил та процедур управління; досягнення мети функціонування системи економічної безпеки; забезпечення ефективності системи економічної безпеки; дотримання принципів та методичних підходів управління, встановлених корпоративною політикою; забезпечення збалансованості всіх видів економічних інтересів (корпоративних, бізнес-інтересів, інтересів трудового колективу (людини) необхідно обрати дії і методи управління. Методом управління називається сукупність заходів та спосіб досягнення мети управління шляхом вирішення його функціональних завдань. Методи корпоративного управління в системі економічної безпеки розподіляються на такі: 1) економічні методи управління (фінансування

поточної діяльності в системі ЕБП, кредитування інноваційного розвитку системи ЕБП; встановлення пріоритетності витрат захисту); 2) соціально-психологічні методи управління (матеріальне та моральне стимулювання, суспільне визнання, підтримка творчої ініціативи; створення умов для професійного зростання, психологічна підтримка); 3) організаційні методи управління діяльністю підприємств (регламентація діяльності з економічної безпеки, нормативно-правова підтримка, делегування окремих функцій управління, контроль)» [54, с.409-410].

Крім визначених механізмів державного управління економічної безпеки є економічна захищеність підприємства.

У своєму науковому дослідженні Пожуєва Т.О. пише: «Економічна захищеність – це примноження активів промислового підприємства, безпека персоналу, збереження інформації, що складає комерційну таємницю, персональна захищеність управлінської ланки, тобто це поєднання підприємницьких можливостей та корпоративних інтересів, за яких досягається бажаний економічний результат. Варто зауважити, що стан економічної захищеності суб'єкта господарювання повністю залежить від ефективності менеджменту та здатності управлінців ідентифікувати ймовірні загрози, долати та запобігати негативним проявам окремих складових несприятливого середовища. Чинниками негативних впливів на економічну захищеність підприємства зазвичай є: 1) прямі або опосередковані дії певних посадовців і керівництва підприємств (державних інституцій, міжнародних спільнот, підприємств-конкурентів, що працюють у тому ж секторі); 2) сукупність об'єктивних чинників (стан виробничої кон'юнктури на ринковому середовищі підприємства, інноваційні здобутки, зокрема відкриття, технологічні удосконалення, критичні обставини тощо). Негативні тенденції у площині економічної захищеності мають, зазвичай, як об'єктивний, так суб'єктивний характер. До об'єктивних впливів можна віднести ті, прояв яких безпосередньо не пов'язаний з діями конкретного суб'єкта господарювання чи його управлінської ланки. В той же час суб'єктивні впливи є наслідком не досить

продуктивної діяльності суб'єкта господарювання в цілому або його окремих менеджерів. Негативні прояви в економічній захищеності промислового підприємства у сучасному управлінні з пов'язують з: швидким, важко контрольованим та непрогнозованим підвищенням цін на промислову сировину та продукцію суб'єкта господарювання; відсутністю системності у роботі; складністю з укладанням договорів і комплектацією замовлень; суттєвою дебіторська заборгованість; відсутністю злагодженої системи правового захисту; недотриманням правил добросовісної конкуренції; відсутністю стабільності наявного емісійного регулювання; посиленням кредитних ризиків, а також нестабільністю фінансової політики тощо» [55, с.25-26].

Такий підхід, на нашу думку, дозволяє ефективно використовувати накопичені активи та запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам. Отже, конкурентоспроможність суб'єктів господарювання є характеристикою ознакою безпеки підприємництва, здатності до господарювання на протигагу негативним проявам в управлінні та й у суспільстві в цілому.

Потрібно постійно збільшувати капітал національної економіки, адже безпека визначається найменш захищеною ланкою якщо бюджет держави не достатньо формується хоча б для державних підприємств.

Досліджуючи питання щодо механізмів державного управління економічної безпеки слід зауважити, що потрібна чітка, однозначна ідентифікація підходів до управління економічною безпекою. Після чого і буде проявлятися системна і комплексна державна політика забезпечення у секторі малого та середнього підприємництва.

Не ставлячи за мету доведення головних характеристик кожного з вказаних елементів механізму, зауважимо, що з огляду на широкомасштабність проблеми державна політика її вирішення має бути системною. На це вже зверталася увага в наукових дослідженнях.

Приходячи до висновків слід сказати, що державне управління економічної безпеки не може залежати тільки від організаційних методів

управління. В залежність потрібно ставити нормативно-правову базу держави, яка буде гарантувати економічну безпеку підприємництва.

Висновки до Розділу 1

До суб'єктів економічної безпеки малого та середнього підприємництва варто відносити як органи, установи, міністерства та відомства, які безпосередньо здійснюють діяльність у сфері безпеки або сприяють її посиленню, так і окремих осіб, підрозділи, служби підприємств.

Водночас перелік суб'єктів системи економічної безпеки малого підприємництва залежить від особливостей, характеристик її об'єктів, а також зумовленого певними специфічними умовами середовища функціонування. Зокрема, важливу роль у заходах з безпеки відіграють й суб'єкти зовнішнього середовища – законодавчі, виконавчі та контролюючі органи влади, а також інші інституції, що готують фахівців у цій сфері чи надають послуги з безпеки.

Механізм державного управління в сфері забезпечення економічної безпеки підприємництва (малого, середнього та великого) є особливою формою соціального управління. в умовах виникаючої конкуренції.

Саме здійснення узгодження дій між різними ланками системи суспільного виробництва призводить до позитивних змін і зумовлює необхідність та зміст діяльності держави в сфері забезпечення економічної безпеки.

Цим самим виникає необхідність встановлення узгодження системи управління, дій її учасників, суспільного виробництва та споживання зумовлює зміст діяльності держави в сфері економічної безпеки.

На сьогодні із зростанням масштабів суспільного виробництва посилюється значення системи забезпечення управління економічною безпекою як держави так і підприємництва зокрема.

Така система - це свідомо організований, цілеспрямований й активний вплив різних суб'єктів управління на процес розвитку та функціонування великого, середнього та малого підприємництва в Україні.

Із дослідження праць науковців ми виділили, що ядром забезпечення безпеки є система управління економічною безпекою.

За визначенням відомого німецького дослідника Р. Штобера, жодна держава не відмовляється від створення господарської адміністрації. Тому ми стверджуємо, що держава гарантує підприємництву свободу в діяльності суб'єктів господарювання.

Ст. 9 ГК України встановлює, що у сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому.

Однак, варто відмітити, що діяльність органів, установ, міністерств та відомств повинні створювати відповідні умови для забезпечення економічної безпеки не тільки окремих підприємств, а й держави в цілому.

РОЗДІЛ 2

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

2.1. Кодифіковані нормативні акти в системі забезпечення економічної безпеки підприємництва

Питаннями систематизації нормативно-правового забезпечення економічної безпеки займалися Г. Ф. Бінько, З. С. Варналій, В. М. Геєць, І. О. Губарева, Я. А. Жаліло, О. В. Кальмук, В. І. Мунтіян, О. С. Саєнко, В. Т. Шлемко, Шевчук І.В. та ін.

Шевчук І.В. зазначає: «Забезпечення економічної безпеки України в частині формування нормативно-правових та інституційних засад потребує детального вивчення діяльності державних інституцій щодо створення, впровадження та використання правових норм, що регламентують суспільні відносини й аналіз функцій і завдань органів влади, які відповідають за забезпечення економічної безпеки в країні. Дослідження нормативно-правових засад забезпечення економічної безпеки набуває надзвичайної актуальності у зв'язку із неспроможністю національної економіки повною мірою задовольнити та збалансувати можливість задоволення потреб особи, домогосподарств та суспільства» [56, 313-321].

Зокрема О. С. Саєнко акцентує увагу на тому, що нормативно-правова складова є однією із головних у системі зміцнення економічної безпеки держави [57, с. 10, 12].

Будь які відносини в сфері підприємництва регулюються цілим комплексом нормативно-правових актів. Нашою задачею є характеристика актів у сфері забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Тому потрібно виділити нормативно-правові акти за їх ієрархією та системою правового регулювання.

Насамперед доцільно підкреслити, що забезпечення економічної безпеки України організовується та здійснюється відповідно до Конституції України, загально визнаних принципів і норм міжнародного права, міжнародних договорів України, Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, з іншого боку, законів, нормативно-правових актів Президента України та Кабінету Міністрів України, відомчих нормативних актів.

Першим джерелом є Конституція України.

Слушною є думка В. Ортинського, що «усі нормативно-законодавчі акти доцільно згрупувати в чотири групи: 1) документи, що закладають правові основи національної економічної безпеки України; 2) документи, що регламентують галузевий розвиток з забезпечення безпеки; 3) документи, що регламентують стратегічний розвиток національної економічної безпеки України; 4) документи, що спрямовані на стійкий розвиток національної економіки та суспільства. Рекомендовано під нормативно-правовим забезпеченням національної економічної безпеки України розуміти сукупність нормативно-правових актів як частину загальної системи забезпечення національної безпеки України, що законодавчо закріплює відносити суспільства, держави, особистості, суб'єктів господарювання в системі забезпечення національної економічної безпеки України, що є важливим фактором розвитку національної економіки та суспільства» [58].

Другим джерелом є кодифіковане законодавство, тобто Господарський, Цивільний, Кримінальний, Адміністративний, Митний кодекси України, Кодекс України з процедур банкрутства. До третього джерела віднесено закони України з питань безпеки, а саме Закон України «Про основи національної безпеки України», Закон України «Про охоронну діяльність» та Закони України з питань діяльності суб'єктів забезпечення економічної безпеки, зокрема закони України «Про прокуратуру», «Про національну поліцію України», «Про Службу безпеки України», «Про державну податкову службу в Україні». До четвертого джерела долучаються накази та інші акти міністерств, відомств,

об'єднань, що регулюють окремі питання господарської діяльності. Ще одним джерелом правового забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності є локальні нормативні акти органів місцевого самоврядування [58, С. 173].

Конституція України є першим нормативно-правовим актом в ієрархії законодавства, що регулює відносини із забезпечення безпеки. Частиною 1 ст. 17 Конституції України визначено, що «забезпечення економічної безпеки України є найважливішою функцією держави», а ст. 42 встановлює, що «кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом» [60].

Як вказав суддя Конституційного Суду України В. Кампо: «Фактично, широке праворозуміння конституційного підприємництва охоплює майже всю Конституцію України. Адже немає такого її положення, яке прямо чи опосередковано не стосувалося б цього її інституту чи сфери його застосування. Отже, Конституція — голова всій економіці, без реальної опори на неї не може бути ні серйозної політики в будь-якій галузі економіки, ні успішного економічного прориву. На практиці, на жаль, нерідко можна спостерігати протилежну ситуацію. За нормальних обставин перед вирішенням тих чи інших складних питань планування і розвитку підприємницької діяльності в певній галузі економіки державі та підприємцям варто зрозуміти чинні конституційні механізми функціонування відповідного сектора економіки, можливо, провести своєрідний конституційний аудит його стану та намічених економічних планів. Проте результати, як кажуть, говорять самі за себе. Сучасна система формування та планування та безпеки розвитку підприємництва в Україні не відповідає суспільним потребам. Тут справа не тільки в необхідності зменшення адміністративного тиску на підприємців, хоча це важливо. В цій системі дуже мало економічних стимулів для ефективного розвитку інституту підприємництва і забагато адміністративно-бюрократичних важелів впливу на нього. Однак, щоб запрацювали економічні стимули для підприємців, економічне життя необхідно привести у відповідність до його конституційних принципів: рівності суб'єктів господарювання, реальної економічної

багатоманітності та конкуренції. Очевидно, що це може зачепити інтереси олігархічних монополій, але рано чи пізно державі доведеться цим займатися. За таких складних умов потрібно шукати нові шляхи розвитку інституту підприємництва, а не розв'язувати суто економічні проблеми. Однією з найменш залучених сфер до його розвитку є освіта, що має значний потенціал для формування молодого підприємницького класу. Як відомо, право на заняття підприємницькою діяльністю — це природне право людини, що також закріплене в законодавстві та означає не тільки відкриття на свій страх і ризик допустимої законом приватної справи, але й включає, зокрема, право на державні освітні послуги з основ підприємництва, а також доступ до інших прав людини, що мають значення або стосуються підприємництва. Тому будь-які обмеження права громадян на ці послуги слід розглядати як порушення Конституції України. Міносвіти повинно негайно розглянути питання про такі послуги та запровадити їх у наступному 2020-2021 навчальному році» [61].

Петришин О.В., Погорілко В.Ф. в науково-практичному коментарі зазначили: «Конституція України містить цілу низку норм, які, однак, не є систематизованими в окремий конституційно-правовий інститут, але утворюють у сукупності певну системно-структурну єдність. Незважаючи на економічні доктрини та національні особливості їх втілення в правові форми функціонування економічних відносин, ринкова економіка базується на економічній багатоманітності з особливим акцентом на розвиток приватної власності на засоби виробництва, на свободі конкуренції і ціноутворення, ефективному механізмі державного регулювання економічних процесів. Рушійною силою ринкової економіки відповідно є підприємництво, як безпосередня, самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку. Таким чином, положення ст. 42 Конституції України системно пов'язані зі ст. 15 Конституції України щодо засад економічної багатоманітності; ст. 16 Конституції України щодо найважливішої функції держави – забезпечення економічної безпеки України; а також статтями 13 та

14 Конституції України щодо закріплення права власності на природні ресурси, які є одним із найважливіших засобів виробництва. Безпосередній, органічний зв'язок реалізація конституційного права на підприємницьку діяльності має зі ст. 41 Конституції України щодо змісту та форм права власності, непорушності права приватної власності. Ст.43 Конституції України про право на працю та ст. 54 Конституції України щодо гарантій свободи творчості та захисту прав інтелектуальної власності. Саме реалізація права власності шляхом використання її об'єктів у підприємницькій діяльності як капіталу та реалізація права на працю, як обов'язкового фактора виробництва і відповідно ринкових економічних відносин, права на творчу діяльність і використання її результатів шляхом залучення об'єктів інтелектуальної власності до підприємницької діяльності утворюють необхідну і відносно автономну систему функціонування ринкових підприємницьких відносин. Від практичної результативності цих відносин безпосередньо залежить реалізація одного з найважливіших конституційних прав – права на достатній життєвий рівень громадянина України, що зафіксований у ст. 48 Конституції України. Системність у співвідношеннях названих положень Конституції України об'єктивно вимагає утворення в її межах окремого структурного підрозділу – «економічної системи». Зміст положень ст. 42 Конституції України про право на підприємницьку діяльність визначає її центральне місце для регулювання економічних відносин ринкового типу, адже вони стосуються активної рушійної сили цих відносин – підприємництва. Підприємницькі відносини втілюють у собі високу напругу одночасного співіснування приватних і публічних інтересів. Безмежна кількість соціальних конфліктів на цьому ґрунті та їх драматизм демонструє ступінь важливості, складності і відповідальності, що лягає на визначення правових форм реалізації підприємницької діяльності» [62].

Таким чином, «положення ст. 42 Конституції України системно пов'язані зі ст. 15 Конституції України щодо засад економічної багатоманітності; ст. 16 Конституції України щодо найважливішої функції держави – забезпечення

економічної безпеки України; а також статтями 13 та 14 Конституції України щодо закріплення права власності на природні ресурси, які є одним із найважливіших засобів виробництва. Безпосередній, органічний зв'язок реалізація конституційного права на підприємницьку діяльності має зі ст. 41 Конституції України щодо змісту та форм права власності, непорушності права приватної власності» [60].

Господарський кодекс. У Господарському кодексі України (далі - ГКУ) визначено, що згідно ст. 42 «підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку». Також встановлено, що суб'єктами господарювання є як юридичні особи, так і громадяни» [63].

Зачасова Н.В., Чкалов Р.К. говорять: «Комплексна правова складова системи економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності містить такі елементи. 1) Корпоративна безпека. Забезпечує прозорі взаємовідносини між партнерами по бізнесу, перешкоджає захопленню підприємства із-зовні, не дає змогу порушувати нормальний порядок роботи органів управління суб'єкта господарювання. 2) Безпека відносин із контрагентами (інтерфейсна безпека). Перешкоджає виникненню ситуацій, коли неможливо повернути кошти через невиконання контрагентами своїх зобов'язань, забезпечує можливість швидкого застосування до контрагентів правових заходів державного примусу. 3) Безпека активів. Безпека матеріальних активів, нерухомості обладнання, товарів, а також безпека інтелектуальної власності, засобів ідентифікації тощо. 4) Безпека у сфері трудових відносин. Передбачає вибудовування політики управління трудовими ресурсами, що робить можливим їх ефективне використання та зниження ризиків від перевірок контролюючих органів. 5) Юридична безпека власників бізнесу. Система заходів, спрямована на уникнення ситуацій, за яких власники бізнесу можуть бути притягнуті до субсидіарної відповідальності за дії юридичної особи» [64, С.34]

Господарський кодекс України, який є системним нормативним актом у сфері регулювання діяльності суб'єктів підприємництва, та в контексті забезпечення економічної безпеки підприємств, включає в себе норми щодо обмеження монополізму та захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції, а також містить окремий розділ «Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання».

Відповідно до ст. 62 Господарського кодексу підприємство – «це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому ГКУ та іншими законами» [63].

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт.

Згідно ст.25 ГК України «державна підтримує конкуренцію як змагання між суб'єктами господарювання, що забезпечує завдяки їх власним досягненням здобуття ними певних економічних переваг, внаслідок чого споживачі та суб'єкти господарювання отримують можливість вибору необхідного товару і при цьому окремі суб'єкти господарювання не визначають умов реалізації товару на ринку».

Отже, органам державної влади і органам місцевого самоврядування, що регулюють відносини у сфері господарювання, забороняється приймати акти або вчиняти дії, що визначають привілейоване становище суб'єктів господарювання тієї чи іншої форми власності, або ставлять у нерівне становище окремі категорії суб'єктів господарювання чи іншим способом порушують правила конкуренції. У разі порушення цієї вимоги органи

державної влади, до повноважень яких належить контроль та нагляд за додержанням антимонопольно-конкурентного законодавства, а також суб'єкти господарювання можуть оспорювати такі акти в установленому законом порядку.

Уповноважені органи державної влади і органи місцевого самоврядування повинні здійснювати аналіз стану ринку і рівня конкуренції на ньому і вживати передбачених законом заходів щодо упорядкування конкуренції суб'єктів господарювання.

А ст.27 ГК України встановлено поняття монопольного становища суб'єктів господарювання: «Монопольним визнається домінуюче становище суб'єкта господарювання, яке дає йому можливість самостійно або разом з іншими суб'єктами обмежувати конкуренцію на ринку певного товару (робіт, послуг). Монопольним є становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку певного товару перевищує розмір, встановлений законом. Монопольним може бути визнано також становище суб'єктів господарювання на ринку товару за наявності інших умов, визначених законом. У разі суспільної необхідності та з метою усунення негативного впливу на конкуренцію органи державної влади здійснюють стосовно існуючих монопольних утворень заходи антимонопольного регулювання відповідно до вимог законодавства та заходи демонополізації економіки, передбачені відповідними державними програмами, за винятком природних монополій. Органам державної влади та органам місцевого самоврядування забороняється приймати акти або вчиняти дії, спрямовані на економічне посилення існуючих суб'єктів господарювання-монополістів та утворення без достатніх підстав нових монопольних утворень, а також приймати рішення про виключно централізований розподіл товарів» [63].

Крім того ст.37 ГК України встановлена відповідальність: «Вчинення дій, визначених як недобросовісна конкуренція, тягне за собою відповідальність суб'єкта господарювання згідно з цим Кодексом або

адміністративну, цивільну чи кримінальну відповідальність винних осіб у випадках, передбачених законом» [63].

Шелухін О.М. зазначив: «Перспективним напрямком формування правового забезпечення діяльності недержавних служб щодо забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання є використання в законотворчій діяльності модельного законодавства. Модельні закони мають рекомендаційний характер, приймаються міжнародними організаціями з метою уніфікації законодавства різних держав і виступають як орієнтир для узгодженої законодавчої діяльності. Модельне законодавство, формуючи зразки майбутніх законодавчих рішень, отримує офіційну юридичну силу в межах держави лише після прийняття законів національними парламентами. У модельному законі визначаються цілі та загальні принципи майбутнього регулювання, тобто концепції, або формулювання головних, принципових його норм, нормативних дефініцій, або рекомендація різних варіантів рішення, або створення цілісного і закінченого акта, який парламент може прийняти за основу або затвердити без внесення змін і доповнень. На двадцять першому пленарному засіданні міжпарламентської асамблеї СНД у червні 2003 р. було прийнято модельний закон про недержавну (приватну) охоронну діяльність і недержавну (приватну) розшукову діяльність. Цей модельний закон регулює суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням недержавної (приватної) охоронної діяльності і недержавної (приватної) розшукової діяльності, визначає правову основу, принципи і завдання зазначених видів діяльності, порядок взаємодії суб'єктів охоронної і розшукової діяльності з державними органами у сфері охорони правопорядку та боротьби зі злочинністю, а також діяльність служб безпеки юридичних осіб в інтересах забезпечення власної безпеки. Закон складається з чотирьох основних розділів: загальні положення, охоронна діяльність, розшукова діяльність, діяльність служб безпеки. На наш погляд, у ст. 3 Модельного закону досить лаконічно і об'ємно сформульовані завдання охоронної і розшукової діяльності, до яких належать: - забезпечення економічної безпеки підприємництва; - надання охоронних і розшукних послуг

юридичним і фізичним особам з метою захисту їх прав та законних інтересів; - охорона об'єктів та фізичних осіб від протиправних посягань; - забезпечення на охоронюваних об'єктах пропускнуго та внутрішньооб'єктового режимів; - сприяння правоохоронним та іншим державним органам у забезпеченні правопорядку та боротьби зі злочинністю. Вперше на законодавчому рівні (хоча і в рекомендаційному плані) дано визначення служби безпеки як структурного підрозділу, що створюється юридичною особою для забезпечення власної безпеки. Визначено основні завдання цієї служби, а саме:

- захист економічної безпеки юридичної особи;
- забезпечення безпеки життя і здоров'я працівників юридичної особи від протиправних посягань;

- надання сприяння правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю, забезпечення громадської безпеки та правопорядку. Прийняття Закону України «Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб» сприяло б підвищенню рівня захищеності суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб, подальшому розвитку підприємницької активності та створенню необхідних умов для інвестиційної діяльності. Але, на жаль, на початку 2005 р. даний проект був відхилений Верховною Радою України» [65, С.266-269].

На нашу думку, відхилений проект закону мав досить велике значення для системи підприємництва в Україні, оскільки він регулював не тільки правові позиції безпеки підприємництва, а й мав чітку систему та порядок підготовки кадрів, соціальний захист осіб, які беруть участь у забезпеченні безпеки.

Білоусов Є.М. зазначив: «Недоліком існуючої нормативно-правової бази є відсутність належної уваги з боку законодавця щодо забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання на всіх рівнях ієрархії управління економікою, що втілюється в практичній відсутності відповідних конструкцій правових норм. Саме тому, на нашу думку, основним завданням законодавця на даний час є створення дієвої та ефективної системи правового забезпечення

економічної безпеки господарюючого суб'єкта, а завданням вітчизняних науковців – надання пропозиції щодо інструментарію, який став би основою для формування такої системи» [66, С.13].

Кодекс Цивільного захисту України який регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності. Статтею 20 цього Кодексу визначені завдання і обов'язки суб'єктів господарювання. До завдань і обов'язків суб'єктів господарювання у сфері цивільного захисту належить:

«1) забезпечення виконання заходів у сфері цивільного захисту на об'єктах суб'єкта господарювання;

2) забезпечення відповідно до законодавства своїх працівників засобами колективного та індивідуального захисту;

3) розміщення інформації про заходи безпеки та відповідну поведінку населення у разі виникнення аварії;

4) організація та здійснення під час виникнення надзвичайних ситуацій евакуаційних заходів щодо працівників та майна суб'єкта господарювання;

5) створення об'єктових формувань цивільного захисту відповідно до цього Кодексу та інших законодавчих актів, необхідної для їх функціонування матеріально-технічної бази і забезпечення готовності таких формувань до дій за призначенням;

6) створення диспетчерських служб відповідно до цього Кодексу та інших законів, необхідних для забезпечення безпеки об'єктів підвищеної небезпеки;

7) проведення оцінки ризиків виникнення надзвичайних ситуацій на об'єктах суб'єкта господарювання, здійснення заходів щодо неперевикнення прийнятних рівнів таких ризиків» [67].

Цивільний кодекс України є кодифікованим нормативним актом (законом) яким регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), учасниками яких є фізичні та юридичні особи, Держава Україна, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Наприклад, згідно ст.979 ЦК України «за договором охорони охоронець, який є суб'єктом підприємницької діяльності, зобов'язується забезпечити недоторканність особи чи майна, які охороняються. Володілець такого майна або особа, яку охороняють, зобов'язані виконувати передбачені договором правила особистої та майнової безпеки і щомісячно сплачувати охоронцю встановлену плату, а Главою 67 цього ж кодексу встановлено, що предметом договору страхування можуть бути майнові інтереси, які не суперечать закону і пов'язані з:

- 1) життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування);
- 2) володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування);
- 3) відшкодуванням шкоди, завданої страхувальником (страхування відповідальності)» [68].

Кримінальний кодекс України встановлює кримінальну відповідальність у сфері економічної (господарської) діяльності і юридичну відповідальність за їх скоєння. Вони об'єднані в самостійні розділи Особливої частини Кримінального Кодексу України (розділ VII) – «Злочини у сфері господарської діяльності» і розділ VI «Злочини проти власності». Разом з тим слід відзначити, що у сфері економічної діяльності можуть скоюватись і злочини, передбачені іншими розділами Кримінального Кодексу, зокрема, злочини у сфері службової діяльності. Наприклад, зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК), перевищення влади або службових повноважень (ст. 366 КК), хабарництво (ст. 368 – 370). Кримінальні злочини у сфері економічної діяльності становлять одну з найпоширеніших і одночасно найнебезпечніших видів злочинних діянь, оскільки поряд з корупцією

посягають на базові основи держави – врегульовані законом економічні правовідносини. Небезпека цієї групи злочинів полягає у тому, що вона вразила переважну більшість сфер фінансово-економічної діяльності, сприяє поширенню організованої злочинності, стала основною причиною зростання тіньової і у кінцевому результаті головною перешкодою становленню в Україні цивілізованої ринкової економіки. У зв'язку з цим з'ясування сутності і змісту злочинності в економіці, її ознак, характеристик, проявів має важливе як теоретичне, так і практичне значення для розробки механізмів протидії» [70].

На відміну від кримінальної відповідальності Сирота В.С. запропонувала так звану корпоративну соціальну відповідальність: «Корпоративна соціальна відповідальність у системі економічної безпеки підприємств». За її судженнями – «корпоративна соціальна відповідальність – це система соціально-економічних і екологічних заходів, цінностей та етичних норм організації щодо постійної взаємодії із зацікавленими сторонами, спрямована на довгострокове поліпшення іміджу і ділової репутації компанії за рахунок гармонізації інтересів між ними для забезпечення очікуваного рівня ЕБП» [71, с. 5].

Податковий кодекс України (далі ПК України) від 02.11.2010р. «регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення податкового законодавства» [72].

Автор у доповіді «Майно суб'єктів господарювання та джерела його формування» відмічає: «ПК визначає таке поняття, як матеріальні активи - основні засоби та оборотні активи у будь-якому вигляді (включаючи електричну, теплову та іншу енергію, газ, воду), що не є коштами, цінними паперами, деривативами і нематеріальними активами (п. 14.1.111). При цьому згідно з ПК України (п. 14.1.120) нематеріальні активи - право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а

також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами. Під основними засобами в ПК України (п. 14.1.138) розуміються матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 2500 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації)». яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік)» [73].

Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984р. № 8073¹-Х, в редакції від 14.11.2020р. Адміністративна відповідальність у сфері економічної безпеки може бути застосована компетентними органами держави у спеціальному процесуальному порядку до осіб, які вчинили адміністративні проступки. «За вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення:

- 1) попередження;
- 2) штраф;
- 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
- 4) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;

5) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання);

позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;

5⁻¹) громадські роботи;

6) виправні роботи;

6⁻¹) суспільно корисні роботи;

7) адміністративний арешт;

8) арешт з утриманням на гауптвахті.

Законами України може бути встановлено й інші, крім зазначених у цій статті, види адміністративних стягнень. Законами України може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок» [74].

В. В. Сергієнко, А. С. Пешкова говорять: «Закони встановлюють основні засади створення суб'єктів господарювання, отримання ними відповідних дозволів. Вони визначають правовий статус як державних, так і недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності, структурних підрозділів підприємства та інших суб'єктів, діяльність яких спрямована саме на забезпечення безпеки СГД, їх нормальне функціонування та захист» [75, с. 20].

Кодекс законів про працю України від 10.12.1971р.№ 322-08 в редакції від 25.10.2020р. встановлює гарантії для працівників та їх матеріальну відповідальність: «Стаття 130 регулює загальні підстави і умови матеріальної відповідальності працівників. Працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на них трудових обов'язків. При покладенні матеріальної відповідальності права і законні інтереси працівників гарантуються шляхом встановлення відповідальності тільки за пряму дійсну шкоду, лише в межах і порядку, передбачених законодавством, і за умови, коли така шкода заподіяна підприємству, установі, організації винними протиправними діями

(бездіяльністю) працівника. Ця відповідальність, як правило, обмежується певною частиною заробітку працівника і не повинна перевищувати повного розміру заподіяної шкоди, за винятком випадків, передбачених законодавством» [76].

«За наявності зазначених підстав і умов матеріальна відповідальність може бути покладена незалежно від притягнення працівника до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності» [76].

«На працівників не може бути покладена відповідальність за шкоду, яка відноситься до категорії нормального виробничо-господарського ризику, а також за шкоду, заподіяну працівником, що перебував у стані крайньої необхідності. Відповідальність за не одержаний підприємством, установою, організацією прибуток може бути покладена лише на працівників, що є посадовими особами» [76].

Працівник, який заподіяв шкоду, може добровільно покрити її повністю або частково. За згодою власника або уповноваженого ним органу працівник може передати для покриття заподіяної шкоди рівноцінне майно або поправити пошкоджене.

Статтею 131 Кодексу законів про працю України передбачено обов'язки власника або уповноваженого ним органу та працівників по збереженню майна.

«Власник або уповноважений ним орган зобов'язаний створити працівникам умови, необхідні для нормальної роботи і забезпечення повного збереження дорученого їм майна. Працівники зобов'язані бережливо ставитися до майна підприємства, установи, організації і вживати заходів до запобігання шкоді» [76].

Кодекс законів про працю України у ст. 132. врегулював матеріальну відповідальність у межах середнього місячного заробітку: «за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації при виконанні трудових обов'язків, працівники, крім працівників, що є посадовими особами, з вини яких заподіяно шкоду, несуть матеріальну відповідальність у розмірі прямої дійсної шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку» [76].

Матеріальна відповідальність понад середній місячний заробіток допускається лише у випадках, зазначених у законодавстві

У ст. 133 Кодексу законів про працю України встановлено випадки обмеженої матеріальної відповідальності працівників: «у відповідності з законодавством обмежену матеріальну відповідальність несуть:

1) працівники - за зіпсуття або знищення через недбалість матеріалів, напівфабрикатів, виробів (продукції), в тому числі при їх виготовленні, - у розмірі заподіяної з їх вини шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку. В такому ж розмірі працівники несуть матеріальну відповідальність за зіпсуття або знищення через недбалість інструментів, вимірювальних приладів, спеціального одягу та інших предметів, виданих підприємством, установою, організацією працівникові в користування;

2) керівники підприємств, установ, організацій та їх заступники, а також керівники структурних підрозділів на підприємствах, в установах, організаціях та їх заступники - у розмірі заподіяної з їх вини шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку, якщо шкоду підприємству, установі, організації заподіяно зайвими грошовими виплатами працівникам, неправильною постановкою обліку і зберігання матеріальних, грошових чи культурних цінностей, невжиттям необхідних заходів до запобігання простоям» [76].

Під час покладання на працівника матеріальної відповідальності вина повинна бути встановлена обов'язково. Форма вини впливає на вид матеріальної відповідальності, тому умисне заподіяння майнової шкоди спричиняє повну матеріальну відповідальність. Як уже було зазначено, доводити вину лежить повинен власник або уповноважений ним орган, окрім випадків відшкодування шкоди працівниками, які несуть повну матеріальну відповідальність за спеціальними законами або уклали договір про повну матеріальну відповідальність чи отримали матеріальні цінності за разовим дорученням. Такі працівники вважаються винними, доки не доведуть свою невинуватість у спричиненні шкоди. Для того, щоб притягнути особу до

матеріальної відповідальності, необхідні всі зазначені умови у сукупності. Слід зазначити, що поширеною негативною практикою на підприємствах є штрафкування працівників за різного роду порушення (запізнення на роботу, невиконання робочого плану). Згідно з КЗпП України, вони не мають правового підґрунтя і є незаконними.

2.2. Галузеве законодавство в сфері забезпечення економічної безпеки підприємництва

Галузевими нормативними актами є Закони України «Про національну безпеку України», «Про охоронну діяльність», «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист)», «Про страхування» «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю» «Про захист від недобросовісної конкуренції» «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні».

У Законі України «Про національну безпеку України» 21.06.2018р. «під національною безпекою розуміється «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах науково-технічної та інноваційної політики, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та

енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [77].

Закон України «Про охоронну діяльність» (ст. 3) регулює відносини суб'єктів господарювання під час організації та здійснення ними охоронної діяльності [78]. Дія цього Закону поширюється на правовідносини правоохоронних органів та військових формувань у процесі надання ними послуг з охорони власності та громадян у частині, що не регулюється законодавчими актами, які регламентують їх діяльність.

Ст. 4 Закону України «Про охоронну діяльність» здійснює державне регулювання у сфері охоронної діяльності: «Органами державного регулювання у сфері охоронної діяльності є Кабінет Міністрів України, а також центральний орган виконавчої влади у сфері охоронної діяльності. Державне регулювання у сфері охоронної діяльності здійснюється зазначеними органами відповідно до вимог цього Закону, Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та інших законодавчих актів. Дія цього Закону поширюється на правовідносини правоохоронних органів та військових формувань у процесі надання ними послуг з охорони власності та громадян у частині, що не регулюється законодавчими актами, які регламентують їх діяльність» [78].

Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», який «визначає правові та економічні засади державної політики у сфері підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва», крім того, встановлює умови й обмеження щодо надання державної підтримки суб'єктам малого і середнього підприємництва». Як зазначено в законі: «Відносини, пов'язані з розвитком малого і середнього підприємництва в Україні, базуються на Конституції України і регулюються Господарським, Цивільним та Податковим кодексами України,

цим Законом та іншими законодавчими актами, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [79].

У разі якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, визначено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, застосовуються правила міжнародного договору».

Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» - «метою цієї Програми є створення належних умов для реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність, а також підвищення добробуту громадян України шляхом залучення широких верств населення до такої діяльності, а одним з основних напрямів є вдосконалення правової бази у сфері забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності» [80].

Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» ввів дискредитацію суб'єкта господарювання – «поширення у будь-якій формі неправдивих, неточних або неповних відомостей, пов'язаних з особою чи діяльністю суб'єкта господарювання, у тому числі щодо його товарів, які завдали або могли завдати шкоди діловій репутації суб'єкта господарювання»[81].

Автором відмічено: «Особи, щодо яких мала місце недобросовісна конкуренція, можуть розраховувати на захист своїх законних прав та інтересів. Чинним законодавством України передбачені наступні механізми захисту від недобросовісної конкуренції:

- адміністративний шлях. Він полягає в тому, що суб'єкт господарювання впродовж 6 місяців з моменту отримання інформації про факт порушення своїх прав може звернутися до органів Антимонопольного комітету із позовною заявою про захист особистих немайнових прав. Якщо ж строк звернення із заявою про захист від недобросовісної конкуренції сплив, то це є підставою для відмови у реєстрації такого документу. Але в тому випадку, коли заявником доведено, що строк звернення із заявою був пропущений ним з

поважних причин, порушене право підлягає захисту. Термін розгляду позовної заяви становить 30 календарних днів, але у разі потреби він може бути продовжений до 60 календарних днів, про що заявник повідомляється письмово» [82];

- «судовий порядок. Справи, які базуються на порушенні прав господарюючого суб'єкта, що пов'язані з обмеженням монополізму знаходяться в юрисдикції господарського суду. Крім того, рішення органів Антимонопольного комітету також оскаржуються (повністю або частково) в господарському суді;

- звернення до ДФС. Цей шлях захисту від недобросовісної конкуренції полягає у внесенні до митного реєстру товарів, що містять об'єкти промислової власності. Звичайно суб'єкт господарювання може розраховувати на власні сили і зайнятися самозахистом від неправомірних дій конкурентів, але це не завжди дієво» [82].

Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю» (Ст 2) регулює державну політику органу державного фінансового контролю:

«головними завданнями органу державного фінансового контролю є: здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяттям зобов'язань, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і фінансової звітності у міністерствах та інших органах виконавчої влади, державних фондах, фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетних установах і суб'єктах господарювання державного сектору економіки, а також на підприємствах, в установах та організаціях, які отримують (отримували у періоді, який перевіряється) кошти з бюджетів усіх рівнів, державних фондів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування або використовують (використовували у періоді, який перевіряється) державне чи комунальне майно, за дотриманням бюджетного

законодавства, дотриманням законодавства про закупівлі, діяльністю суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені законодавством до підконтрольних установ, за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні» [83].

Закон України «Про страхування» регулює страхування підприємницької діяльності: «страхування - це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів» [83].

Стась Е. П. у своєму дослідженні сказав: «Правовідносини зі страхування підприємницьких ризиків мають комплексну природу, що ґрунтується, по-перше, на особливостях застосування майнового страхування та страхування відповідальності у сфері підприємництва, а по-друге, включає страхування ризиків, які не підпадають під визначені у законі об'єкти майнового страхування чи страхування відповідальності, убезпечуючи підприємця від будьякого можливого відхилення від запланованого результату господарської діяльності, не тільки від збитків у юридичному значенні, але й від більш складних негативних наслідків, зокрема, зменшення цінності бізнесу, декапіталізації господарських організацій, націоналізації інвестицій, зміни показників ділової активності, неотримання дозволів, зміни кон'юнктури ринку тощо. Господарсько-правовий вплив на сферу страхової діяльності знаходить концентроване відображення саме при страхуванні підприємницьких ризиків, коли в одній особі співпадає учасник страхування та суб'єкт господарювання, зміст відповідних відносин поєднує економічні та правові чинники, а регулювання ґрунтується на утвердженні вимог суспільного господарського порядку та принципах господарської комерційної діяльності. . Задля належної кваліфікації підприємницького ризику у системі договорів страхування автор пропонує доповнити ч. 1 ст. 980 ЦК України пунктом 4 такого змісту: «4)

ризиком настання економічних втрат чи інших негативних наслідків під час організації та здійснення підприємницької діяльності (страхування підприємницьких ризиків)», а також закріплення поняття договору страхування підприємницьких ризиків та особливостей відповідного страхування у ГК України» [85] .

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист)» від 07.11.2015р. у ст. 164 вказав на відповідальність за порушення порядку заняття господарською діяльністю: «Здійснення діяльності без державної реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності, що містить ознаки підприємницької, або здійснення без одержання ліцензії видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, тягне за собою накладення штрафу у розмірі від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва і сировини чи без такої. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за те ж порушення, тягнуть за собою накладення штрафу у розмірі від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва і сировини чи без такої» [86] .

Крім вищевказаних нормативних актів деякі питання правового забезпечення економічної безпеки підприємства регулюють Закони України: «Про охорону праці», «Про Національну поліцію», «Про державну службу», «Про Службу безпеки України», «Про прокуратуру», «Про захист прав споживачів» та ін.; підзаконні нормативно-правові акти: Постанови Верховної Ради України; Укази Президента України, Декрети та Постанови КМ України, Накази та інші акти міністерств, відомств та інших центральних органів виконавчої влади; рішення органів місцевого самоврядування та місцевих

органів виконавчої влади; накази, що видаються керівниками підприємств, установ і організацій; колективні договори. Наприклад, Постанова КМ України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності», «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці», положення Національного банку України та інші нормативно-правові акти.

Особливе місце в ієрархії підзаконних нормативно-правових актів щодо забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності займають локальні нормативно-правові акти. Зокрема, вони регулюють відносини між власником суб'єкта господарювання і працівниками, порядок діяльності підрозділу економічної безпеки підприємства тощо. Локальні нормативно-правові акти – це розпорядження керівників державних і громадських організацій, які прийняті у межах їх повноважень і регулюють їх службову та трудову діяльність. Суб'єктами локальної нормотворчості можуть бути роботодавець і профспілковий комітет під час встановлення режиму робочого часу або ж наймані працівники і роботодавець під час укладання колективного договору.

Висновки до Розділу 2

Нормативно-правове регулювання підприємництва в системі економічної безпеки має не достатню інституційну базу.

Правове регулювання не завжди відповідає сучасному стану економічної безпеки в системі підприємництва.

Пропонуємо прийняти проект Закону України «Про економічну безпеку господарюючих суб'єктів» в якому розробити та сформувані повноцінну інституціональну базу та реалізовувати заходи у недержавної економічної політики, причому не лише безпеки бізнесу, але й національної економічної безпеки загалом, в якій перша відіграє системоутворючу роль.

Будь-яка система безпеки гальмує розвиток системи в цілому. Єдиний вихід - слідувати за змінами, змінюватися услід за бізнесом. Прогнозувати

невідоме. Найбільш ефективно управління безпекою там, де воно безпосередньо включене в бізнес-процеси.

Таким чином, можливо відмітити, що більшість науковців розглядає економічну безпеку підприємства, як стан, за якого йому не загрожують суттєві зовнішні і внутрішні небезпеки, а забезпечується позитивна динаміка і розвиток. Це, насамперед, здатність підприємства до мінімізації втрат і збереження контролю над власним майном.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ В СИСТЕМІ ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ

1.3. Стратегія розвитку малого та середнього підприємництва як основа економічної безпеки

Стратегічні засади розвитку підприємництва (зокрема малого) в Україні закладено у нормативно-правовій базі його функціонування. Проте доцільно зазначити, що «з періоду незалежності України і сьогодні ще не забезпечено високої ефективності як стратегічного, так і тактичного планування розвитку підприємництва, а його показники в Україні ще не досягли рівня розвинених держав (йдеться насамперед про показники кількості діючих, новостворюваних підприємств, їх життєздатність протягом тривалого періоду часу, ефективність використання ресурсного потенціалу та практично про усі соціальні показники бізнесу), а рівень економічної безпеки підприємництва є низьким» [87] .

З метою економічної стабільності в державі та підприємництва в цілому, розроблено Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року (далі – Стратегія). Водночас передбачається, що на рівні регіонів будуть створені регіональні програми розвитку МСП із застосуванням кластерно-орієнтованого підходу, що дозволить врахувати регіональні особливості та пріоритети розвитку.

Стратегія спрямована на розв'язання проблем, що стримують розвиток сектора МСП, а також створення умов найбільш повного розкриття його потенціалу.

Проте науковці стверджують зворотнє, що держава не достатньо гарантує та підтримує малий та середній бізнес.

Наприклад, Мороз С.Г. говорить: «Як стратегічний імператив удосконалення державної регуляторної політики розвитку малого підприємництва в Україні потрібно визначити уточнення поняття сектора

малого підприємництва, а також його виокремлення як самостійного об'єкта державного регулювання. Аргументами на користь такого висновку служать таке. По-перше, на сьогодні згідно з вітчизняним законодавством (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» до суб'єктів малого підприємництва належать фізичні особи – підприємці, а також юридичні особи із середньорічною чисельністю працівників до 50 осіб та обсягами валового доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до 70 млн грн. На наше переконання, такі критерії не можуть відповідати суб'єктам малого підприємництва, особливо в аспекті обсягу валового доходу, що завищений. До прикладу, 70 млн грн – це 5,8 млн грн на місяць, або близько 300 тис. грн (10 тис. євро) в розрахунку на один робочий день. Таким чином, є всі підстави вважати, що інституційно сектор малого підприємництва в Україні штучно розширений» [87, С.248].

Ми підтримуємо його думку, оскільки економічна безпека будь-якого підприємства залежить від захисту і забезпечення реалізації економічних інтересів; захисту інтересів власників, інвесторів, кредиторів підприємства; своєчасне реагування на зміни у зовнішньому і внутрішньому середовищах; виявлення загроз і забезпечення повної та достовірної інформації про реальні й потенційні загрози; оперативна реалізація необхідних заходів щодо нейтралізації загроз економічній безпеці підприємства.

Але, на нашу думку, законодавець поєднав малий і середній бізнес не врахував особливості організації наприклад, корпоративних підприємств, які породжують необхідність вжиття специфічних способів захисту від загроз цілісності й нормальної виробничої діяльності. Ці особливості пов'язані, зокрема, з необхідністю запобігання рейдерським захопленням, забезпечення безпечних операцій на фондовому ринку тощо, на що звертається особлива увага при розробці заходів із забезпечення безпечного функціонування і розвитку корпоративних підприємств.

Для того щоб малий та середній бізнес функціонував економічно безпечно законодавець Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» вказав на умови надання державної підтримки суб'єктам малого і середнього підприємництва:

«1. Державна підтримка надається суб'єктам малого і середнього підприємництва, які відповідають критеріям, встановленим частиною третьою статті 55 Господарського кодексу України.

2. Державна підтримка передбачає формування програм, в яких визначається механізм цієї підтримки. Програми державної підтримки розробляються та впроваджуються спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва із залученням інших центральних органів виконавчої влади та громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва. Державні програми підтримки затверджуються Кабінетом Міністрів України в установленому законом порядку» [79].

Для прикладу візьмемо державну програму «Податкові преференції» щодо підтримки бізнесу та зниження податкового навантаження на час дії карантину в законодавство внесено наступні зміни:

«звільнення від нарахування та сплати плати за землю, яка використовується в господарській діяльності, податку на нерухомість за житлові приміщення за березень. Звільнення від сплати єдиного соціального внеску для фізичних осіб-підприємців. Обмеження застосування більшості штрафів за порушення податкового законодавства. Мораторій на проведення документальних та фактичних перевірок (виключення – перевірки щодо відшкодування ПДВ). Дозвіл фізичним особам-підприємцям тимчасово не заповнювати книгу обліку доходів. Продовження терміну подання річної декларації про майновий стан і доходи до 30 червня 2020 року включно. Відтермінування введення РРО для всіх категорій платників податків за спрощеною системою. Збільшення лімітів річного доходу для ФОП 1, 2 та 3 груп. Звільнення від сплати ПДВ при ввезенні товарів, необхідних для боротьби

з коронавірусом. Спрощення системи обліку продукції та впровадження нульової ставки акцизного податку для державних підприємств, які виробляють дезінфектори на основі спирту. Припинення оскаржень рішень контролюючих органів. Врахування без обмежень витрат платників ПДВ на передачу, в якості внеску в боротьбу з коронавірусом, установам охорони здоров'я медикаментів, ліків, обладнання тощо. Надання органам місцевого самоврядування права приймати рішення про зміну ставок єдиного податку» [89].

Але статтею 13 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» встановлені обмеження щодо надання державної підтримки суб'єктам малого і середнього підприємництва:

«1. Державна підтримка не може надаватися суб'єктам малого і середнього підприємництва, які:

1) є кредитними організаціями, страховими організаціями, інвестиційними фондами, недержавними пенсійними фондами, професійними учасниками ринку цінних паперів, ломбардами;

2) є нерезидентами України, за винятком випадків, передбачених міжнародними договорами України;

3) здійснюють виробництво та/або реалізацію зброї, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, обмін валют;

4) здійснюють надання в оренду нерухомого майна, що є одним з основних видів діяльності;

5) визнані банкрутами або стосовно яких порушено справу про банкрутство;

6) перебувають у стадії припинення юридичної особи або припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця;

7) подали завідомо недостовірні відомості та документи під час звернення за наданням державної підтримки;

8) мають заборгованість перед бюджетом, Пенсійним фондом України, фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування;

9) отримали державну підтримку з порушенням умов її надання або умов щодо цільового використання бюджетних коштів, що доведено в установленому порядку» [2].

Починаючи з 2016 р., Україна вжила важливих заходів, спрямованих на покращення середовища для розвитку малих та середніх підприємств. У травні 2017 р. Кабінет Міністрів затвердив першу в Україні Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва на період до 2020 р. [90].

Реалізація Стратегії має сприяти досягненню таких цілей:

«Створення найкращих умов для ведення бізнесу:

- позиціонування підприємництва, як основи економічного розвитку українського суспільства; проведення реформи дерегуляції;

- створення конкурентного середовища, в якому забезпечено рівні можливості для всіх учасників ринку;

- забезпечення доступу суб'єктів МСП до фінансових, майнових, природних ресурсів;

- ліквідація бар'єрів виходу МСП на зовнішні ринки;

Побудова інституційної спроможності держави ефективно формувати та реалізовувати політику розвитку підприємництва:

- створення інфраструктури підтримки МСП;

- можливості навчання підприємництву відкриті протягом всього життя, компетенція «підприємливість» інтегрована в освітні програми;

- забезпечення конструктивного діалогу органів державної влади з МСП;

- забезпечення широкого доступу МСП до участі в державних закупівлях;

- підвищення рівня статистичної та аналітичної обізнаності органів державної влади щодо сектору МСП

Розвиток сектору МСП:

- підвищення конкурентоздатності українських МСП;

- зростання рівня доданої вартості, що генерують МСП» [90] .

Головною метою Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва є створення сприятливих умов для ведення бізнесу, що

дозволить розкрити потенціал сектора МСП у забезпеченні стійкого економічного і соціального розвитку України.

Реалізація Стратегії передбачає три етапи:

«І. Створення сприятливих умов ведення підприємницької діяльності

Забезпечення ефективного та комфортного середовища для бізнесу необхідно в першу чергу здійснювати шляхом створення прозорої та зрозумілої нормативної бази. В діючих нормативно-правових актах, що регулюють господарську діяльність, низка положень є застарілими, неефективними та надлишковими (дублюючими). У зв'язку з цим, нормативно-правова база потребує перегляду на предмет скасування окремих норм або їх заміна альтернативними підходами до регулювання, що не несуть зайвого навантаження на бізнес. Крім того, створення нового регулювання додатково обтяжує ведення підприємницької діяльності. Для комплексного вирішення питання необхідно забезпечити недопущення запровадження нових регулювань, які є дублюючими або економічно необґрунтованими, та запровадити системний підхід до поступового спрощення і підвищення ефективності регулювання» [90].

«Дерегуляція, яка є пріоритетною реформою в розвитку держави, включає три складові: Запровадження найкращих світових практик. Для побудови ефективної системи ведення бізнесу важливо створити прогнозоване та ефективне регуляторне поле, в якому будуть збалансовано враховуватися реальні потреби суспільства та економічні потреби бізнесу на функціональні можливості держави. Підвищення позиції України у Рейтингу свідчитиме, по-перше, про якість правил регулювання підприємницької діяльності, що підвищують ділову активність, по-друге, про зростання рівня інвестиційної привабливості в Україні, що сприятиме впровадженню нових технологій, створенню нових робочих місць, підвищенню конкурентоспроможності України на світовому ринку» [90].

Як зазначає Кудрявець Є. В. Німеччина на сьогодні має три основні стратегії, якими керується при реалізації державної політики. Усі три стратегії

взаємопов'язані та мають спільну мету – постійне зростання економіки Німеччини та формування суспільства з високою якістю життя. Німеччина діє в рамках двох площин – національної та наднаціональної. Стратегія її сталого розвитку має пряме відношення до стратегії сталого розвитку «Європа-2020», але, на відміну від всіх інших країн, Німеччина сформувала чіткий перелік вимог у вигляді кількісних цілей. У постійному режимі всі показники підлягають моніторингу і постійному коректуванню. Німеччина враховує динамізм розвитку світової економіки та готова до змін та вчасної корекції поставлених цілей. Нова стратегія високих технологій є унікальним проявом на паневропейському просторі. Вона закладає підвалини нового інноваційного мислення та будівництва нової держави з новим, ще більш свідомим суспільством та цілями, які прямують до будівництва країни майбутнього. Важливим є те, що в даній стратегії вказуються не кількісні цілі, а якісні проекти, що створять нове суспільство. Суспільство, яке сприятиме розвитку, описане в деталях. Сформовано модель інноваційної Німеччини, де надані характеристики всіх аспектів діяльності держави. Німеччина є ідейним лідером у сфері розвитку держави, інновацій та економіки в цілому. Вона формує ціннісні орієнтири та створює нові моделі, які починає реалізовувати вже сьогодні. Україна має брати за приклад інноваційну модель розвитку Німеччини та будувати стратегії, враховуючи всіх суб'єктів економічної діяльності: державу, бізнес, науку та громаду» [91].

II. «Формування сильної інституційної спроможності держави у сфері розвитку та підтримки МСП. В основу інституційної спроможності держави у сфері розвитку МСП має бути покладена ефективна система підтримки з визначеними функціями, що включає:

- центральні органи влади, служби та агентства - розробка та вдосконалення законодавства у сфері МСП; забезпечення чіткого розподілу обов'язків щодо сприяння розвитку МСП між різними органами влади; створення та координація мережі інституцій підтримки МСП на регіональному рівні;

- місцеві органи влади - визначення місцевих пріоритетів розвитку, формування та реалізація регіональних програм підтримки підприємництва, сприяння створенню інфраструктури підтримки МСП, оптимізація і здешевлення процедури надання адміністративних послуг;

- міжнародні та національні бізнес-об'єднання - сприяння безперешкодній діяльності та зростанню підприємств-членів, інформування органів влади про проблеми та потреби МСП, в тому числі зворотній зв'язок та оцінка запровадженого або новостворюваного регулювання, діалог щодо ефективності політики та імплементації прийнятих рішень;

- міжнародні організації та проекти технічної допомоги - фінансування та впровадження проектів і програм допомоги в рамках даної Стратегії» [90]

«Під час реалізації другого етапу найбільш актуальним вбачається створення Агентства розвитку малого та середнього підприємництва:

Державна політика в сфері розвитку і підтримки МСП має формуватись і контролюватись Міністерством економічного розвитку і торгівлі України.

Для покращення доступу до нових ринків та інтернаціоналізації, а також у межах інформатизації малих і середніх підприємств було створено ряд порталів та веб-сторінок, де підприємці можуть знайти більш детальну інформацію: «Enterprise Europe Network – мережа, що допомагає інформацією малим і середнім підприємствам на ринку подолати юридичні перешкоди, а також знайти потенційних ділових партнерів по всій Європі;

-портал Інтернаціоналізації малого і середнього підприємництва – сприяє отриманню доступу до інформації про постачальників послуг державної підтримки в країнах – членах Європейського Союзу і на міжнародних ринках;

- інтернаціоналізація Кластерів – ініціатива, що спрямована на сприяння міжнародному співробітництву кластера шляхом його активізації та мережевої взаємодії підприємництва в межах і за межами Європи.

- Your Europe Business Portal – являє собою практичний електронний посібник для ведення бізнесу в Європі, який надає підприємцям інформацію та

інтерактивні послуги, що допомагають їм розповсюдити свій бізнес за кордоном [92];

Європейський Малий бізнес-портал – електронний посібник, де суб'єкти малого та середнього підприємництва можуть знайти інформацію про доступне фінансування, ринки, а також аспекти політики по відношенню до малого і середнього підприємництва окремих країн» [92].

При цьому реалізація державної політики покладається на спеціально уповноважений орган у сфері розвитку малого і середнього підприємництва - Агентство розвитку підприємництва.

Основними функціями Агентства є забезпечення та організація: надання консультаційних послуг; збору і надання інформації МСП щодо вимог на експортних ринках; допомоги МСП в бізнес-плануванні; допомоги у співпраці з міжнародними донорськими та фінансовими установами; пошуку можливих шляхів фінансування; підтримки в області маркетингу на експортних ринках; підтримки бізнесу з метою адаптації до вимог поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі; розвитку бізнес-об'єднань; розбудова мережі регіональних центрів підтримки підприємництва: створення нових та підтримка функціонуючих об'єктів інфраструктури підтримки МСП відповідно до кращих світових практик – одна із визначальних умов для сприяння поширенню підприємництва серед населення та забезпечення професійної та кваліфікованої підтримки вже існуючим підприємцям» [92].

У Стратегії передбачається створення в усіх областях України Регіональних центрів підтримки бізнесу (ЦПБ), в тому числі в рамках програми ЄС EU SURE. ЦПБ проводитимуть навчання з основ започаткування та ведення бізнесу, оцінку підприємницьких навичок діючих та потенційних підприємців, надаватимуть та організовуватимуть консультаційні послуги малим та середнім підприємствам в різних сферах підприємницької діяльності.

– «створення Офісу новітніх технологій: у розвитку інноваційної інфраструктури передбачається створення Офісу новітніх технологій як основного координатора і посередника побудови інноваційної системи з метою

ширшого впровадження інновацій та стимулювання фінансово-кредитних установ для їх фінансування[90]» ;

– «створення мережі інфраструктури ведення підприємницької діяльності:

-важливим інструментом є поширення кластерного підходу до розвитку МСП на регіональному рівні; створення програм підтримки для кластерів (скупчень в одному місці великої кількості взаємопов'язаних підприємств, що виробляють схожу або пов'язану продукцію або послуги), має стати інституційною складовою ефективної регіональної політики розвитку підприємництва» [90].

– створення єдиного інформаційного ресурсу для підприємців:

«створення та забезпечення функціонування єдиного інформаційного інтернет-ресурсу для підприємців, в тому числі потенційних, має на меті побудову ефективною системи надання практичних підприємницьких знань, навичок та корисної інформації» [90].

– удосконалення системи статистичного обліку діяльності МСП:

«Удосконалення системи статистичного обліку діяльності МСП здійснюватиметься шляхом запровадження нових статистичних показників та методів аналізу, які дозволяють більшою мірою відобразити стан розвитку МСП».

– «приведення у відповідність норм законодавства щодо МСП:

існуючі невідповідності норм податкового та господарського законодавства щодо класифікації суб'єктів підприємницької діяльності за критеріями кількості працюючих та доходів потребують узгодження між собою для забезпечення цілісної та більш ефективною державної політики щодо МСП» [90].

III. «Запровадження програм підтримки підприємництва за напрямками:

2. Розвиток та популяризація підприємництва:

– навчання підприємницьким навичкам та закладення основ культури підприємництва повинні бути в основі навчальних програм для всієї структури

освіти в Україні; надання керівної ролі Міністерству освіти і науки України з призначенням уповноваженої особи Міністерства зі створення та функціонування ефективно діючої системи навчання та розвитку компетенції підприємливості;

– розвиток професійних навичок на всіх етапах життєвого циклу: програми для МСП у періоди фінансової кризи (вдосконалення організаційного управління), у здійсненні структурних перетворень (зміна виробничого процесу, розробка нових продуктів) або у подальшому підвищенні професійної кваліфікації, поліпшення стратегічно важливих навичок прийняття рішень чи управління;

– розвиток ринку та покращення доступу до професійних консультаційних послуг, таких, як надання ринкової інформації, сприянням поліпшенню продукції та вдосконалення процесів та запровадженню систем управління якістю, технологій, менеджменту, обліку, лідерства тощо;

– проведення на постійній основі Тижнів МСП, метою яких є інформування підприємців про наявні можливості підтримки, а також заохочення населення до підприємницької діяльності;

– підтримки підприємництва в соціальних групах, що опинилися або знаходяться в не вигідному становищі (внутрішньо переміщені особи, жінки); здійснення постійного моніторингу найбільш вразливих точок на шляху розвитку його потенціалу з метою їх виявлення та усунення;

– надання другого шансу суб'єктам МСП, які проходять через банкрутство, формування позитивного ставлення до надання підприємцю другого шансу через проведення інформаційно-просвітницьких кампаній; вдосконалення законодавства з питань банкрутства;

– підтримка інноваційної діяльності МСП шляхом участі в міжнародних програмах розвитку інновацій, в тому числі «HORIZON 2020» [92].

Кравець О. В. навела приклади, «що в країнах – членах Європейського Союзу наявне значне різноманіття пільг і полегшених режимів діяльності, що мають величезну цінність для суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Крім того, в країнах – членах Європейського Союзу надається суттєва фінансова підтримка суб'єктам малого та середнього підприємництва за рахунок саме пільгового кредитування. Значна увага приділяється також фінансуванню інноваційних підприємств, оскільки інновація виступає ключовим компонентом для забезпечення стійкого зростання, створення нових робочих місць і забезпечення довгострокової конкурентоспроможності Європейського Союзу» [93,с.59]. .

3.2. Моделювання системи безпеки підприємництва в Україні

Дане питання слід розпочати із принципів моделювання системи забезпечення економічної безпеки. До них віднесемо принципи: «загальності, законності, функціональності, своєчасності, взаємозв'язку, збалансованості та інтеграції між усіма компонентами корпоративної економічної політики» [94].

Ряд науковців зазначають: «Розвиток малого бізнесу має бути утворюючим фактором формування відповідності інтересів та цивілізованих ринкових відносин у суспільстві. Підприємництво робить ринкову економіку більш гнучкою, мобілізує фінансові та виробничі ресурси населення, воно є серйозним фактором структурної перебудови і забезпечення проривів науково-технічного прогресу, а також вирішує проблему зайнятості та інші соціальні проблеми ринкового господарства. В умовах ринкової трансформації економіки України розвиток підприємництва має стати одним із найважливіших чинників соціально-економічного зростання. Малий бізнес – це створення нових робочих місць, а також альтернатива найманій праці» [95, С.878].

Розвиток безпеки малого бізнесу є основою для формування середнього класу суспільства.

Державна підтримка бізнесу здійснюється на основі Закону України «Про державну підтримку і розвиток малих та середніх підприємств в Україні» від 22 березня 2012 року № 4618-VI (в редакції від 30.03.2020р.), в якому зазначається,

що з метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва держава повинна надати належну підтримку [79].

Мета і принципи державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні регулюються ст. 3 Закону України «Про державну підтримку і розвиток малих та середніх підприємств в Україні»:

«Метою державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є:

- 1) створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва;
- 2) забезпечення розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня їх конкурентоспроможності;
- 3) стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- 4) сприяння провадженню суб'єктами малого і середнього підприємництва діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки;
- 5) забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян.

Принципами державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є:

- 1) ефективність підтримки малого і середнього підприємництва;
- 2) доступність отримання державної підтримки суб'єктами малого і середнього підприємництва;
- 3) забезпечення участі представників суб'єктів малого і середнього підприємництва, громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва, у формуванні та реалізації державної політики в зазначеній сфері;
- 4) створення рівних можливостей для доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва, що відповідають вимогам, передбаченим

загальнодержавними, регіональними та місцевими програмами розвитку малого і середнього підприємництва, до участі у виконанні таких програм та для отримання державної підтримки;

5) ефективність використання бюджетних коштів, передбачених для виконання зазначених програм;

6) відкритість і прозорість проведення процедур надання державної підтримки;

7) доступність об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва для всіх суб'єктів малого і середнього підприємництва» [96].

Велике значення в українській практиці сприяння розвитку малого підприємництва може мати створення спеціальних інституцій – інноваційних центрів та центрів розвитку підприємництва.

Забарная Є. говорила: «Як свідчить досвід таких провідних у сфері інноваційних технологій країн світу, як США, Японія, Фінляндія, Іспанія та інших, ці утворення можуть бути чотирьох видів:

- центри передачі технологій – організації, створені урядовими та регіональними органами влади за участю приватного капіталу в рамках національних програм промислового й технологічного розвитку з метою більш тісної інтеграції наукових установ (насамперед державних) з промисловістю і підприємництвом (організація бізнес-конференцій, публікування наукових збірок про науково-технічні можливості та виробничі потреби, пошук партнерів для співпраці, організація спільних дослідницьких проектів тощо). При цьому початкові кошти на створення та діяльність подібних центрів, як свідчить світова практика, повинні виділятися з державних і місцевих бюджетів. Подальший їхній розвиток забезпечується підтримкою приватного капіталу (можливо, спеціальними фондами підтримки підприємництва);

- бізнес-центри – установи, що спеціалізуються на підтримці малого бізнесу на початкових етапах його становлення (основні функції полягають в інформаційній підтримці підприємців-початківців, пошуках замовників (інвесторів) на їхні проекти, на допомозі у підборі кадрів, залученні зовнішніх

експертів, навчанні підприємців основам ведення бізнесу тощо). Як правило, вартість подібних послуг значно нижча, ніж на ринку, оскільки діяльність бізнес-центрів частково фінансується за рахунок коштів місцевих бюджетів і коштів установ – великих університетів та компаній;

- бізнес-інкубатори – відрізняються від бізнес-центрів тим, що, окрім наведених вище послуг, надають малим підприємствам на умовах оренди обладнані офіси та приміщення, необхідні для початку виробництва того чи іншого продукту. Малі підприємства працюють в інкубаторах обмежений час (2–3 роки), після чого поступаються місцем іншим. У деяких країнах (Німеччина, Ізраїль) малий бізнес отримує в інкубаторах й фінансову допомогу на кінцеві стадії розробок і виробництва зразків та малих партій продукції. Відносно невеликі початкові кошти можуть виділятися на безповоротній основі, більш вагомі внески на початкових стадіях виробництва ринкового продукту нерідко супроводжуються поступкою на користь інкубатору частини прав власності на компанію-реципієнта або домовленістю про частковий розподіл майбутніх доходів;

- технологічні парки – масштабні інноваційні центри, в яких, окрім наведених вище послуг, забезпечуються умови, максимально сприятливі для науково-технологічних інноваційних проєктів, що здійснюються спільними зусиллями наукових центрів, промисловості та підприємництва. Технологічні парки в основному створюються великими науковими центрами (найчастіше університетами) на спеціально відведеній для них упорядкованій території з першокласною інженерною, науково-виробничою, інформаційною та соціальною інфраструктурою. Головна мета технопарків – привернути увагу до своєї території представників великого бізнесу, які працюють у галузях високих технологій, для здійснення силами спеціалістів наукового центру і за рахунок коштів залучених компаній розробок інноваційного продукту, в основі якого покладено результат наукових досліджень, проведених в центрі – засновників. Розробку інноваційних продуктів у технопарку, як правило, здійснюють малі підприємства» [96, с. 64].

Такі інституції, на нашу думку, будуть сприяти стійкості економічної безпеки в Україні.

О. А. Кириченко, О.М.Шикова говорять: «Розглядати проблеми економічної безпеки необхідно з урахуванням розвитку державної політики. Для цього можуть бути запропоновані кілька моделей. Перша модель (пасивна) виходить з того, що основні напрями економічної політики держави залишатимуться незмінними. Перш за все, це стосується макроекономічної та інституційної політики. Друга модель (індустріальна) базується на посиленні, відповідно до якого під впливом зростаючого соціального напруження влада змушена вживати адміністративних заходів з розподілу основних ресурсів, необхідних для життєзабезпечення, а також встановити з метою запобігання певним обставинам адміністративний контроль над монополізованими секторами економіки. Третя модель (постіндустріальна) передбачає застосування комплексу заходів економічної політики, які забезпечують економічну безпеку і орієнтовані на підйом інвестиційної активності та економічне зростання, на підвищення конкурентоспроможності та інтеграцію вітчизняної економіки в інформаційне суспільство» [97,С.36] .

Для вирішення поставлених завдань необхідна і координація зусиль органів державної влади всіх рівнів, і активне залучення об'єднань підприємців, міжнародних програм технічної допомоги.

Український вчений Васильців Т.Г. говорить про державне конкурентне середовище: «Атуальність проблеми забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні набуває також особливої гостроти внаслідок існування таких причин: недостатньо керованих з боку держави процесів формування сектора малого бізнесу та ділової активності населення загалом у період ринкової трансформації економіки і суспільного життя; недосконалого конкурентного середовища, бюрократичних та обтяжливих процедур державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; проявів концентрації (монополізації) товарних ринків та механізму доступу до обмежених господарських ресурсів і прав діяльності; існування штучних

бар'єрів у започаткуванні/здійсненні роботи підприємств, корупції у відносинах «бізнес - влада»; надмірного рівня криміналізації і тінізації економіки; недостатнього рівня соціальної відповідальності бізнесу тощо. Перешкоди створенню економічно сприятливих умов для розвитку і зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні необхідно визнати системними через відсутність достатньої уваги з боку як центральних, так і регіональних органів державного управління до питань економічної безпеки бізнесу; недосконалість законодавства та державної регуляторної політики. Останнє створює загрозу функціонуванню і подальшому розвитку підприємництва» [98, с.6].

Всупереч його тверджень Україна досягла прогресу у низці структурних реформ. Як зазначено в акті про малий бізнес: «Проведено істотне реформування банківської системи, завдяки чому стало можливим вирішення проблем кредитування пов'язаних сторін, проблем банків з недостатнім оборотним капіталом та відновлено рівень довіри до галузі. В країні запроваджено систему електронного управління державними закупівлями та відшкодування ПДВ, а також професійне управління невеликою кількістю найважливіших державних підприємств. Завдяки підтримці донорів (зокрема ОЕСР) було створено Раду бізнес-омбудсмена та забезпечено її ефективну роботу, а також нові антикорупційні органи, такі як Національне антикорупційне бюро. Реформи з децентралізації України зумовили значну перебудову системи територіального управління та належать до заходів, які, згідно з опитуваннями, вважаються громадянами такими, що приносять реальні переваги. Україна досягла значного прогресу у питанні надання послуг підтримки МСП та модернізації інфраструктури підтримки МСП, при цьому обидва питання стали пріоритетними у нещодавно прийнятій Стратегії МСП 2020» [99].

У жовтні 2018 р. при Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства в якості дорадчого органу був створений Офіс розвитку МСП (ОРМСП), «при цьому плани передбачали створення та координацію регіональних центрів підтримки МСП та покращення доступу

МСП до інфраструктури підтримки. До запуску спеціального інформаційного порталу для МСП у жовтні 2019 р. спільними зусиллями МРЕТС та ОРМСП найповніший каталог організацій з підтримки бізнесу пропонує програма USAID «Лідерство в економічному врядуванні» [100]. Таким чином, «створений портал для МСП став відповіддю на потребу підприємств у доступі до інформації про започаткування та розвиток бізнесу в Україні» [100].

Актом про малий та середній бізнес було зазначено, що «у 2014 р. уряд розпочав реалізацію широкого комплексу реформ, включаючи структурні реформи у всіх галузях економіки, з метою виконання своїх зобов'язань в рамках Угоди про асоціацію між ЄС та Україною та ПВЗВТ. Серед ключових пріоритетів – дерегуляція, реформа системи судочинства, адміністрування податків та програма посиленої боротьби з корупцією. Прогрес відчутний, хоча й нерівномірний, а спротив окремим найбільш чутливим заходам – достатньо сильний. Проте цей прогрес було визнано після покращення показників України у сфері зовнішньої торгівлі, отримання електроенергії, видачі дозволів на будівництво та захисту міноритарних інвесторів за результатами рейтингу Світового Банку Doing Business, в якому Україна у 2020 р. посіла 64-е місце, що на 19 позицій вище у порівнянні з показником 2016 р. (World Bank, 2019). Країна посіла нижче 85-е місце в Індексі глобальної конкурентоспроможності (ІГК) Світового економічного форуму за 2019 р., що частково відображає ширший спектр проблем, наведених в індексі (World Economic Forum, 2019). ІГК вказує на існуючі недоліки інституцій, фінансової системи та інноваційного потенціалу України» [99].

Висновки до Розділу 3

Моделювання системи економічної безпеки підприємництва залежить від чинників, які держава делегує суб'єктам господарської діяльності.

Першочергові завдання, які необхідно вирішувати для моделювання економічної безпеки системи піжприємництва це – забезпечення постійності, незмінності та стійкості функціонування економічної системи.

Моделювання як інструмент держави. Воно вирішує питання виявлення законів і закономірностей функціонування досліджуваної системи, опис властивостей і зв'язків між її складовими.

Моделювання виступає важливою передумовою подальшого аналізу функціонування економічної системи загалом та розробки стратегії і тактики ефективного управління нею.

Пріоритетне значення малого і середнього підприємництва для економічного зростання визначено Актом про малий бізнес для Європи і першочерговими пріоритетами реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна-2020». Сучасний стан розвитку малого і середнього підприємництва потребує оновлення стратегічних підходів до реалізації державної політики і має ґрунтуватись на принципах «Акта про малий бізнес для Європи».

Висновки

Враховуючи предмет та мету дослідження ми прийшли до таких висновків

1. Підприємництво в Україні є невід'ємною характеристикою функціонування економічної системи, яка збалансовує як внутшній так і зовнішній капітал. В Україні підприємства поділяються за правовими титулами на великі, малі та середні, які завжди підлягають впливу різноманітних ризиків і загроз, що завжди позначається на їх фінансово-економічних результатах.

2. Поняття «економічна безпека» є багатограним і різноманітним з погляду науковців. Воно вміщує в собі комплекс взаємопов'язаних елементів економічної безпеки та класифікації за різними критеріями. До них ми відносимо в першу чергу внутрішні та зовнішні загрози. Це ті чинники відповідно до яких відбувається дестабілізація всередині підприємства і які можуть довести до банкрутства.

3. В Україні потрібно зміцнювати економічну безпеку підприємництва шляхом формування інституціональної бази, невід'ємними компонентами якої будуть норми, правила та інститути, сукупність яких і забезпечуватиме функції гарантування безпеки.

З метою збільшення іноземного капіталу пропонуємо внести доповнення до Закону України «Про захист іноземних інвестицій на Україні від 10.09.1991 №1540-ХІІ щодо моделі економічної безпеки підприємництва, повернення капіталу в разі банкрутства, мінімізації збитків і витрат на забезпечення економічної безпеки.

4. Нормативно-правове регулювання системи економічної безпеки та підтримки підприємництва в Україні є недостатньо збалансованим. Для формування інформаційної підтримки потрібно внести зміни до Закону України «Про інформацію» де прописати державні інформаційні ресурси щодо забезпечення захисту суб'єктів підприємництва, а саме основні завдання,

інструменти, стандарти та нормативи фінансового забезпечення державної політики інформаційної підтримки підприємництва та захисту ділової інформації.

4. Пропонуємо затвердити так званий «Модельний статут безпеки підприємництва» в якому відобразити формування, існування, взаємодію та розвиток всіх складових економічної системи з урахуванням впливу зовнішнього та внутрішнього середовища.

5. Фінасова безпека залежить і від податкової системи в Україні. Пропонуємо внести зміни у Податковий кодекс України, відповідно до яких: 1) впроваджуються податкові канікули (звільнення від податків) на період до 5 років від моменту початку діяльності малого підприємства; для великих підприємств знизити ставки оподаткування на 20% протягом періоду, за який дохід цього підприємства буде становити більше 1 мільйона гривень.

6. Створити та оптимізувати дозвільну систему та систему ліцензування в сфері криптовалют, оскільки на сьогодні продавці такої віртуальної валюти не мають нормативної бази в сфері фінансових послуг.

7. Задля зміцнення системи економічної безпеки на сьогодні негайно потрібне рішення НБУ, який має визначитися зі статусом, що таке криптовалюти: чи то активи, чи то платіжні засоби.

8. Моделювання системи безпеки підприємництва повинна відображати інвестиційно-інноваційну базу функціонування цього сектора економіки. На сьогодні в Україні існує нормативно-правова база, яка не задовольняє іноземних інвесторів. Тому потрібно привести її до міжнародних угод та конвенцій.

9. Державна Стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року є планувальним документом координації державної політики у різних сферах в Україні, запроваджує нові підходи для стратегічного планування та фінансування регіонального розвитку згідно з якою державна політика суспільних інститутів має здійснюватися в умовах економічної стабільності безпеки підприємництва.

Список використаних джерел та літератури

1. Білоусов Є. М. Державне регулювання у сфері забезпечення економічної безпеки господарюючого суб'єкта. Право та інновації. № 2 (10). 2015. С.7-11.
2. Підходи та фактори до формування конкурентного потенціалу підприємств машинобудування. Ефективна економіка. № 11. 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5262>.
3. Г.В. Козаченко, Ю.С. Погорелов. Про деякі проблеми у сучасній економічній безпекології. Управління проектами та розвиток виробництва. 2015. № 3(55). С. 8-18.
4. Дослідження та оптимізація економічних процесів «Оптимум – 2010»: труди VII-ї міжнародної наук.-практ. конф. (м. Харків, 1-3 грудня 2010 р.). – Харків; НТУ «ХП», 2010. – 547 с.
5. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. К.: НІСД. 2009. 336 с.
6. Економічна та майнова безпека бізнесу: навчальний посібник / Б.М. Андрушків, Л.Я. Малюта. –Тернопіль: ФОП Паляниця В.А. 2016. 180 с. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/17973/6/Ekonomichna_ta_majnova_bezpeka_biznesu.pdf.
7. Коваленко М.А. Економічна безпека корпоративного підприємства: навч.посібн. / М.А. Коваленко, Н.В. Радванська; під заг. ред. проф. М.А. Коваленка. – Херсон: Олді-плюс. 2009. 404 с.
8. Штаєр О.М. Напрями забезпечення та основні складові економічної безпеки банку. Європейський вектор економічного розвитку. 2011. № 2 (11). С. 263-270.
9. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко. К.: Знання України, 2011. 299 с.

10. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 6. Ч. 3 . С.39-42.
11. Бойко В.В. Еволюція розвитку та сутність економічної безпеки держави. Вісник Хмельницького національного університету 2015, № 4, Т. 1. С.162-167.
12. Буркальцева Д.Д. Економічна безпека підприємництва в системі безпеки національної економіки. Вісник АПСВТ. 2016. №1-2. С.61-68.
13. Основи економічної безпеки: підручник / [Бандурка О.М., Духов В.С., Петрова К.Я., Черв'яков І.М.]. – Х.: Вид-во Нац ун-ту внутр. справ, 2003. – 436 с.
14. Мігус, І. П., Лаптев С. М. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=821>
15. Парфентій Л. А. Управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності : монографія. Суми : Видавничо-виробниче підприємство «Мрія». 2019. 184 с.
16. Гребеник В. В. Бушуєва Н.В. Системный взгляд на экономическую безопасность государства. Вестник Московского университета имени С. Ю. Витте. Серия 1: Экономика и управление•2013'1. С.29-32.
17. Петренко Л. М. Податкова безпека як складова фінансової безпеки держави. URL: [https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/2210/petrenko pdf?sequence=](https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/2210/petrenko%20pdf?sequence=)
18. Грачов О.В. Податкова безпека як невід'ємна складова економічної безпеки підприємства. Вісник економіки транспорту і промисловості. № 29. 2010. С. 86-88.
19. Меліхова Т. О., Троян О. В. Аналіз впливу податкового навантаження на рівень податкової безпеки підприємства. Інвестиції: практика та досвід. № 20.2017. С.33-37.

20. Ткачук В.І. Економічна безпека та стійкість сільськогосподарських підприємств: монографія / В.І. Ткачук, О.А. Прокопчук, М.І. Яремова. Житомир : «Видавництво «Волинь». 2013. 276 с.
21. Довбня С.Б., Гічова Н.Ю. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства. Фінанси України. № 4. 2008. С.88-97.
22. Черняк Г. М. Оцінювання рівня економічної безпеки енергетичних підприємств в умовах євроінтегації. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/45198-90772-1-PB.pdf>.
23. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. - №4. – С. 88-97.
24. Конкурентоспроможність національної економіки: монографія / За ред. д-ра екон. наук Б.Є.Кваснюка – К.: Фенікс, 2005. – 582 с.
25. Пушкарчук І. М.. Механізми підвищення конкурентоспроможності промисловості як основа фінансової стабілізації регіональної економіки. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/efek_2016_3_40.pdf.
26. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
27. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. / О. М. Ляшенко. 2-ге вид., переробл. К. : НІСД, 2015. 348 с
28. Проскура В.Ф., Жуков С.А.. Формування засад забезпечення економічної безпеки на рівні держави, регіону, підприємства. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Nvldu_e_2011_2_35.pdf
29. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие / Ин-т экономики РАН / В. К. Сенчагов. М. : Финстатинформ, 2002. С. 99-120.
30. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. 1994. №12. С. 4-13.

31. Клименко Т.В. Основні елементи механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання. Вісник ЖДТУ. Серія: економічні науки. 2011. № 4(58). С. 340-343.
32. Боримська К.П. Економічна безпека держави й підприємства: визначення змісту понять. Вісник ЖДТУ. 2012. № 4 (62). С. 25-30.
33. Мунтіян В. І. Економічна безпека України: монографія / В. І. Мунтіян. – К. : Вид-во КВІЦ, 1999. 464 с.
34. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / [за ред. В. М. Геєця]. Х. : ВД «ІНЖЕК». 2006. 240 с.
35. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія. К. : НІСД, 2003. С. 53-87.
36. Дуб Б.С. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність, структура, значення . URL: https://www.researchgate.net/publication/322958901_Mehanizm_zabezpecenna_ekonomichnoi_bezpeki_pidpriemstva_sutnist_struktura_znacenna.
37. Каламбет С.В., Воропай В.А. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємств залізничної галузі. Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. 2013. №2. С.106-113.
38. Тамбовцев В. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура и проблемы. Вестник МГУ. Сер. 6: Экономика. 1995. №3.С. 17-24.
39. Рудніченко Є. М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства. Зб. наук. праць Східноєвропейського національного університету імені Володимира Даля. № 1 (25).2013. С. 188-195.
40. Приходько В.П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. Інвестиції: практика та досвід. № 15. 2013. С. 6.
41. Стеблянюк І. О., Дорошкевич В. І.. Фінансові механізми державного регулювання економічної безпеки національного господарства. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2017. № 4 (82).С.127-133.

42. Москаль І. І. Ризики і загрози фінансовій безпеці держави в інвестиційній сфері. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка. 2013. Вип. 23. С. 78–82.

43. Майстро С.В. Напрями удосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України в сучасних умовах. Актуальні проблеми державного управління. 2015. Вип. 1. Ч. 46. С. 210–218.

44. Третяк Г. С. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб./ Г. С.Третяк,К.М.Бліщук.Львів :ЛРІДУ НАДУ. 2011.128с.

45. Основы экономической безопасности: государство, регион, предприятие, личность : учеб.практ. пособие / [под ред. Е. А. Олейникова]; Рос. экон. акад. им. Г. В. Плеханова. М. : Интел-Синтез, 1997. 288 с.

46. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб. : Питер, 2002. 160 с.

47. Методи оцінки економічної безпеки промислових підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Е.В. Камишнікова; Приазов. держ. техн. ун-т. Маріуполь. 2010. 20 с.

48. Оцінка економічної безпеки підприємства при зовнішньоекономічній діяльності (на прикладі гірничо-добувних підприємств): автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Д. П. Дубицький; Криворіз. техн. ун-т. Кривий Ріг. 2010. 20 с.

49. Пріоритети та засоби зміцнення економічної безпеки малого і середнього підприємництва : Монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Гуменюк А. М. – Львів: Львівська комерційна академія, 2009. 248 с.

50. Кодекс України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 р.№ 2597-VIII. Відомості Верховної Ради . 2019. № 19. Ст.74.

51. Нехай В.А., Нехай В.В.Інформаційна безпека як складова економічної безпеки підприємств. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/24-2-2017/30.pdf>.

52. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия:

сущность и механизм обеспечения / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. К. : Либра, 2003. 280 с.

53. Шемаєва Л. Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 21.04.02. Ун-т економіки та права «КРОК». К., 2010. 39 с.

54. Ткачук Н.О. Економічна безпека підприємств в умовах трансформаційних перетворень. Дисс.. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). 2020. 481с.

55. Пожуєва Т.О. Інноваційні засади забезпечення економічної захищеності промислового підприємства. Дисс.. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). 470с.

56. Шевчук І. В. Нормативно-правове забезпечення економічної безпеки України в контексті захисту національних інтересів держави. Університетські наукові записки, 2018, № 67-68. С. 313-321.

57. Сасенко О. С. Зміцнення економічної безпеки як чинник ефективного функціонування економічної системи : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01. Одеса, 2010. 20.

58. Ортинський В. Аналіз нормативно-правової основи забезпечення економічної безпеки. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. URL. <http://ena.lp.edu.ua>.

59. Павліченко Є., Гузенко О. Нормативно-правове регулювання економічної безпеки України. Підприємництво, господарство і право. №7. 2020. С. 169-173.

60. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. (зі змінами від 03.09.2019р).

61. Володимир Кампо. Конституція України та формування нації підприємців. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/konstytutsiine-pravo/konstituciya-ukrayini-ta-formuvannya-naciyi-pidpriemciv.html>

62. Петришин О.В., Погорілко В.Ф. Конституція України. Науково-практичний коментар. 2003 <https://jurisprudence.club/konstitutsionnoe-uchebnik/stattya-kojen-mae-pravo-pidpriemnitzku-47991.html>.

63. Господарський кодекс України. Відомості Верховної Ради, 2003. № 18, № 19-20. № 21-22. Ст.144.

64. Зачасова Н.В., Чкалов Р.К. Правове забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. Приазовський економічний вісник. №4 (4). 2017. С. 34-37.

65. Правове регулювання надання послуг у сфері забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання (на прикладі недержавних підприємств). Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ . №1. 2012. С. 264-275.

66. Білоусов Є. М. Державне регулювання у сфері забезпечення економічної безпеки господарюючого суб'єкта. Право та інновації. № 2 (10) 2015. С. 7-13.

67. Кодекс Цивільного захисту України. Відомості Верховної Ради. 2013, № 34-35. Ст.458. (зі зм. і доп. від 17.06.2020р).

68. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України , 2003, №№ 40-44. Ст.356 (зі змінами від 21.07.2020р.).

69. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26. Ст.131 (зі змінами від 03.09.2020р.).

70. Кримінальна відповідальність за злочини, скоєні у сфері економічної діяльності. URL. <http://radnuk.info/pidrychnuku/kruminologiuua/458-nevmersh/7561-2.html>

71. Сирота В.С. Корпоративна соціальна відповідальність у системі економічної безпеки підприємств. Автореф. дисс... на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Спеціальність 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності. 20 с.

72. Податковий кодекс України від 07.11.2010р. № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України . 2011. № 13-14. № 15-16. № 17. Ст.112.

73. Майно суб'єктів господарювання та джерела його формування.
URL: https://pidru4niki.com/1842112048641/pravo/mayno_subyektiv_gospodaryuvannya_dzherela_yogo_formuvannya.

74. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. Відомості Верховної Ради Української РСР . Додаток до № 51. Ст.1122.

75. Правове забезпечення безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні : навчальний посібник / В. В. Сергієнко, А. С. Пешкова. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 2016. 140 с.

76. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971р.№ 322-08. В редакції від 25.10.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-8?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC#Text>

77. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2018, № 31. Ст.241.

78. Про охоронну діяльність: Закон України від 22.03.2012р. № 4616-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013, № 2. Ст.8.

79. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012р. №4618-VI. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 3. Ст.23.

80. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні:Закон України від 10.06.2012р. № 2157-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 7. Ст.35.

81. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996р.№ 236/96. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 36. Ст.164.

82. Недобросовісна конкуренція: правові механізми захисту прав та законних інтересів господарюючого суб'єкту. URL: <https://zkg.ua/yurydychni-posluhu-praktyku/pravovyi-zahyst-vid-nedobrosovisnoi-konkurentsii/>.

83. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю: Закон України від 16.10.2012р. 2939-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 13. Ст.110.

84. Про страхування: Закон України від 07.03.1996р.№ 85/96. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 18. Ст. 78.
85. Стась Е.П. Господарсько-правове забезпечення страхування підприємницьких ризиків. автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Одеса, 2012. 20 с.
86. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист): Закон України від 07.11.2015р. № 2322-IV. Відомості Верховної Ради України, 2005. N 10. Ст.187.
87. Механізми та функціонально-структурні інструменти забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах сучасних загроз економічної безпеки : монографія / за ред. д.е.н., проф. Васильціва Т. Г., д.е.н., доц. Лупака Р. Л. Львів : Видавництво ННБК «АТБ». 2019. 552 с.
88. Мороз С. Г. Визначення пріоритетних векторів і механізмів регуляторної політики розвитку малого підприємництва в Україні. БІЗНЕСІНФОРМ № 2. 2019. С.247-251.
89. Програми підтримки бізнесу. URL: <https://covid19.gov.ua/prohramy-pidtrymky-biznesu>
90. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва на період до 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80#Text>
91. Кудрявець Є. В. Досвід побудови стратегій економічного розвитку Німеччини: уроки для України. БІЗНЕСІНФОРМ, № 1, 2016. С.62-66.
92. Internal-Market.Industry. Ientrepreneursyip and SMEs. SMEs' access to markets. URL: https://ec.europa.eu/growth/smes/access-to-markets_en
93. Досвід підтримки малого та середнього підприємництва в країнах – членах Європейського Союзу / О. В. Кравець. БІЗНЕСІНФОРМ. 2016. № 11. - С. 54-60.

94. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Закон України від 11 вересня 2003 року №1160-IV. Відомості Верховної Ради. 2004. № 9. Ст. 79.

95. Табінський В.А., Телятник В.М., Сімон А.П. Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. Молодий вчений. № 3 (43). 2017 р. С.848-850.

96. Забарная Е. Современные организационные формы инновационной деятельности. Економіст. 2004. №6. С. 63–65.

97. О. А. Кириченко, О.М.Шикова. Сучасне моделювання систем економічної безпеки. Інвестиції: практика та досвід. № 3.2011. С.35-38.

98. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. Львів: Арал. 2008. 384с.

99. Україна: Акт про малий бізнес, країнний профіль. URL. <https://www.oecd.org/global-relations/SMEPI-EaP-2020-Ukraine.pdf>

100. Офіс розвитку МСП. URL:<https://sme.gov.ua/analitychni-materialy/>